

Svenska
Afghanistankommittén

Lär känna
Afghanistan

**Människorna,
landet, traditionerna**

Afghanistan

Namn | Islamiska republiken Afghanistan

Huvudstad | Kabul

Befolkning | Ca 32 miljoner (enligt CIA Factbook, 2015)

Etniska folkgrupper | Pashtuner, tadjiker, hazarer, uzbekier, turkmener, balucher, pashaier, nuristanier, aymaqer, araber, kirgizer, qizilbasher, gujurer, brahwiier och andra stammar (ur 2004 års konstitution)

Officiella språk | Dari och pashtu

Statsskick | Republik

Yta | 652 230 km² (41:a största landet i världen)

Valuta | Afghani (AFN)

Högsta berg | Nowshak (7 485 m.ö.h)

Största sjö | Hamun-e Saberi

Längsta flod | Helmandfloden

Nationaldag | 19 augusti

Lär känna
Afghanistan

Innehåll

2	Fakta om Afghanistan
5	Det afghanska folket
7	Religion och tradition
10	Socioekonomiska förhållanden
10	Kvinnor och flickor, pojkar och män
12	Afghaner på flykt
15	Utbildning
18	Sjukvård och folkhälsa
20	Vad lever människorna av?
21	Afghanska högtider och vardag
22	Farah Saighanis recept
27	Kultur
30	Ekonomi och näringsliv
33	Klimat och miljö
34	Då och nu
38	Vad gör Svenska Afghanistankommittén?
39	Lästips för egen fördjupning

OMSLAGSBILD | BÖRJE ALMQVIST

För första gången har det öppnats en skola i byn Tangi Yacub i provinsen Samangan. Khaleda, på bilden bärandes på en av sina yngre böder, har börjat i ettan. Hon är nio år.

Några ord om källor

Som underlag till det här materialet finns en rad källor. Det kan vara rapporter eller studier från FN-organ, internationella institut och organisationer eller från Svenska Afghantankommitténs egen verksamhet samt egna uppföljningar och analyser. En stor del av faktagrunden för den här skriften har hämtats från experter inom Svenska Afghantankommittén, där det finns en stor samlad kunskap om landet. De har i sin tur inhämtat sin kunskap från många års verksamhet i eller om Afghanistan samt genom rapporter

och litteratur. En stor del av underlaget till avsnittet om kultur och traditioner är hämtat från intervjuer med personer med afghansk bakgrund inom eller nära Svenska Afghantankommittén och som idag lever i Sverige. I det här materialet har vi valt att inte använda oss av källhänvisning eller notsystem. Detta för att underlätta läsningen och tillgängligheten. I flera fall förekommer dock hänvisningar direkt i löptexten och i slutet finns en litteraturlista med lästips för den som vill fördjupa sig ytterligare.

Om siffror

Viktigt att notera är att all statistik som rör Afghanistan är högst osäker. När det handlar om befolkningen beror det framför allt på att ingen vet säkert hur många invånare landet har. Beroende på källa kan det skilja på 7-8 miljoner människor. De officiella afghanska uppgifterna säger att det lever 32 miljoner människor i Afghanistan. Den beräknade folkmängden bygger emellertid på uppgifter som framkom vid en folkräkning 1979. En folkräkning som dock avbröts på grund av det krig som inleddes när Sovjetunionen påbörjade sin tioåriga ockupation. Utifrån den då beräknade folkmängden har befolkningstalet sedan räknats upp med en uppskattad folkökning på 2,6 procent per år. Men de officiell-

la siffrorna tar inte hänsyn till viktiga faktorer som flykt från landet, internflykten på 1980- och 1990-talen då omkring halva befolkningen berördes eller återflytten av 5,5 miljoner människor från grannländerna. Inte heller den dramatiska urbaniseringstakten på 2000-talet är medtagen i beräkningarna. Varje år sker också en arbetskraftsmigration till städerna under sommarhalvåret och tillfällig arbetskraftsmigration till framför allt Iran och den arabiska halvön samt i viss mån till Pakistan. Sammantaget – det finns många faktorer som försvårar en mer noggrann beräkning av den totala befolkningen liksom av folkmängden i olika delar av landet och därmed blir all statistik osäker.

Tack!

Särskilt tack till **Osaman Basir**, **Enayatullah Adel** och **Sohaila Haidari**. Vi vill också tacka Svenska Afghantankommitténs **Börje Almqvist** och **Anders Fänge** som faktagranskat och utifrån vars texter mycket av det här

materialet är sammanställt. Tack även till **Jan Hjärpe**, religionshistoriker och professor emeritus i islamologi, för hjälp med avsnittet om sunni- och shiaislam.

Materialet är framtaget av Svenska Afghantankommittén 2016-17 med Gudrun Renberg som redaktör och uppdaterat i augusti 2019. Projektledare: Jane Karlsson, Svenska Afghantankommittén. Redaktör och formgivning 2019: Markus Håkansson.

Det afghanska folket

I Beshud i provinsen Nangarhar jobbar Zeitun, 25 år. Hon har en hörselnedsättning och deltar i Svenska Afghanistankommitténs program för arbetsträning inom sömnad.

FOTO | MALIN HOELSTAD

Afghanistan har mellan 29 och 37 miljoner invånare. Alla uppgifter om både den totala folkmängden och storleken på de olika etniska grupperna är uppskattningar som ofta ifrågasätts. Det afghanska folket är ungt – 45 procent av befolkningen beräknas vara under 15 år och medellivslängden är cirka 60 år. Omkring 70 procent av afghanerna lever på landsbygden, men en omfattande urbanisering liksom stora migrationsströmmar pågår inom landet. De större städerna är huvudstaden Kabul, Mazar-e-Sharif och Kunduz i norr, Herat i väster, Kandahar i söder och Jalalabad i öster. Landet är mest tätbefolkat i provinserna kring huvudstaden Kabul. Andra tätbefolkade områden finns främst i Heratområdet i väster, på slätterna runt Kunduz i norr, i Nangaharprovinsen i öster samt längs floderna i de södra provinserna Kandahar och Helmand. Den bofasta landsbygdsbefolkningen lever oftast i mindre byar i anslutning till floder och konstbevattnade områden.

I Afghanistan finns ett 30-tal olika folkgrupper. Men alla beräkningar av hur stora de är, är osäkra. Det finns också politiska och ibland etiska problem med att försöka kategorisera befolkningen i etniciteter. Något som inte sällan använts i politiska syften, för att splittra människor och utöva makt. För det mesta lever människor med olika etnicitet i fred med varandra. Det är inte heller självklart hur en etnisk grupp ska definieras. Det är till exempel inte ovanligt att människor gifter sig över etnicitetsgränserna. Då säger traditionen att det är mannens etniska tillhörighet som räknas. Men några huvuddrag när det gäller folkgrupperna kan trots detta ändå vara värdefullt att ha viss kännedom om. De fyra största folkgrupperna är pashtuner, tadjiker, hazarer och uzbeker.

De största folkgrupperna

Pashtunerna, som beräknas utgöra 40-45 procent av befolkningen, är den största folkgruppen. De flesta pashtuner bor i de södra och östra delarna av landet och talar pashtu, ett av Afghanistans två officiella språk. Även i Pakistan finns en stor pashtunsk befolkning. Det finns även en betydande pashtunsk minoritet i norra Afghanistan som i början av 2000-talet utsattes för grova övergrepp efter talibanernas fall. Pashtunerna är den grupp som drabbats hårdast av kriget mellan talibaner och regeringen och deras internationella allierade. Den näst största gruppen är tadjikerna som utgör cirka 25 procent av befolkningen. De bor framför allt i norr och nordöst och i städerna. Även i Heratprovinsen i väster finns en stor tadjikisk befolkning. De flesta tadjiker talar Afghanistans andra officiella språk, dari (afghansk persiska). Uzbekerna, som utgör cirka 10-15 procent av befolkningen, bor främst i de norra delarna av Afghanistan och talar dari och uzbekiska.

Hazarerna utgör ungefär 10-15 procent av befolkningen och är i majoritet i provinserna Bamiyan och Daikundi, men betydande hazaraminoriteter finns också i provinserna Wardak, Ghazni, Samangan och Kabul. Sedan slutet av 1800-talet bor också många hazarer i Pakistan och Iran. Till skillnad från de flesta andra grupper i Afghanistan som är sunnimuslimer, är majoriteten av hazarerna shiamuslimer. Hazarernas språk är hazaragi, en persisk dialekt, men de flesta talar även dari. Olika makthavare, grupper och extremister har sedan

slutet av 1800-talet förföljt och diskriminerat hazarer och genomfört massavrättningar. Efter talibanregimens fall 2001 ljusnade situationen för hazarerna, men de utsätts fortfarande för kidnappningar, våld och förföljelse. I juli 2016 attackerade till exempel IS-anhängare en civil hazar-demonstration i Kabul. 80 människor dödades och många skadades. Många av de afghaner som flytt och migrerat till Europa och Sverige de senaste åren har varit hazarer. De motsättningar som har funnits historiskt mellan olika etniska grupper kan ibland leva vidare i Sverige och i andra länder.

Fler folkgrupper

Det finns ytterligare en rad mindre folkgrupper i Afghanistan – turkmener, araber, kirgiser, nuristanier med flera. I norra Afghanistan finns turkmener som talar det turkiska språket turkmenska eller dari. Där finns även daritalande araber. Mindre grupper av araber bor också i östra delarna av landet. Kirgiser (ett turkiskt folk) och pamirer (ett dardiskt folk) finns främst i nordost, balucher och brahuer i söder och väster samt aimaker i västra Afghanistan. I bergstrakterna i östra delarna av landet, i huvudsak i provinsen Nuristan, bor folkgruppen nuristanier. De talar fyra indoiranska språk och är den sista folkgruppen som islamiserades i Afghanistan. I utkanterna av Nuristan bor också pashaier. Många av de folkgrupper som bor i Afghanistan finns också i grannländerna Iran, Pakistan, Turkmenistan, Uzbekistan och Tadjikistan.

Språk

Det finns ungefär lika många språk som det gör folkgrupper i Afghanistan – det vill säga ett 30-tal. De två största språken är utan tvekan de officiella språken dari och pashtu som båda skrivs med arabiska bokstäver. Både dari och pashtu är indoeuropeiska språk och därmed besläktade med de flesta språk som talas i Europa, även svenska. Dari är särskilt nära besläktat med farsi som talas i Iran. I områden där en majoritet av befolkningen talar ett tredje nationellt språk vid sidan om de två officiella – som till exempel de turkiska språken uzbekiska och turkmenska samt baluchiska, pashai, de nuristanska språken och pamiriska – är dessa lokalt också officiella språk. •

Religion och tradition

Bön i provinsen Nuristan. För den stora majoriteten afghaner, särskilt på landsbygden, är islam en obestridlig och självklar del av livet.

FOTO | BÖRJE ALMQVIST

Lär känna Afghanistan

Enligt den afghanska konstitutionen är Afghanistan en islamisk republik där "inga lagar får strida mot den heliga religionen islam". Konstitutionen slår också fast att staten är skyldig att försvara mänskliga rättigheter och garantera folkets grundläggande fri- och rättigheter. De som bekänner sig till andra religioner än islam har rätt att fritt praktisera sin tro inom lagens ramar. Ungefär 99 procent av befolkningen är muslimer. Majoriteten är sunni- och cirka 10-15 procent uppskattas vara shiamuslimer. I landet finns även ismailiter och mindre minoriteter av sikher och hinduer, samt ett fåtal kristna. Det lokala religiösa ledarskapet, mullorna, leder bönen i de lokala moskéerna samt undervisar barnen i islam och fördelar allmosor till fattiga.

Islam har två huvudsakliga inriktningar – sunni och shia. Globalt räknar sig 85-90 procent av de som bekänner sig till islam som sunnimuslimer, övriga till shia. De flesta muslimska länder är huvudsakligen sunnimuslimska, medan shiainriktningen är statsreligion i Iran samt i majoritet även i Irak, Azerbajdzjan och Bahrain. Sunnismens starkaste fäste är Saudiarabien, med en särskild form av sunnism, kallad wahhabism. I Saudiarabien finns också de mest heliga vallfärdsorterna Mekka och Medina. Även i Saudiarabien finns en shiitisk minoritet. I Afghanistan dominerar alltså den sunnimuslimska inriktningen, men en inte obetydande del av befolkningen, cirka 10-15 procent, bekänner sig till shiaislam. Inom folkgruppen hazara dominerar shiaislam.

Uppdelningen mellan sunni och shia går tillbaka till dagarna efter profeten Muhammeds död och gäller synen på den rättmätiga arvtagaren till det religiösa ledarskapet. Shiamuslimer menar att det var Muhammeds kusin och svärson Ali som Muhammed utsett till sin efterträdare. Ordet shia är en förkortning av "shiat Ali", som betyder Alis följare. Sunnimuslimer menar istället att det var Muhammeds vän, rådgivare och svärfar Abu Bakr som var Muhammeds efterträdare. Abu Bakr valdes därmed till islams förste kalif och blev då både politisk och religiös ledare för religionen. Shiiter använder benämningen imam för sin högste ledare, medan sunniter använder ordet kalif. De flesta shiiter är imamer, vilket betyder att de räknar med tolv imamer under historiens lopp. Den tolfte imamen tänker man sig leva i det fördolda sedan mer än tusen år och väntas komma tillbaka en dag. Sunnismen har haft flera olika kalifdynastier. Den sista var den osmanska som försvann i och med den turkiska revolutionen under Kemal

Atatürk på 1920-talet. Sunnismen saknar sedan dess en kalif. Islamiska staten (IS) har hävdats att kalifatet har återupprättats, men det är ytterst få sunniter som accepterar det anspråket. Eftersom shiiterna aldrig har erkänt kalifatet överhuvudtaget, så betraktas de av IS som själva huvudfienden. Det finns en del teologiska skillnader mellan sunnism och shiism, men viktigt är också att tillhörigheten till den ena eller andra riktningen ofta fungerar som markör för social tillhörighet inom en familj, släkt, stam eller etnisk grupp.

Buddhistisk historia

Före islams inträde, mot slutet av 600-talet, var buddhism den dominerande religionen i det område som idag kallas för Afghanistan. Läran spreds hit på 300-talet före vår tideräkning från Indien och nådde sin höjdpunkt under den indiska Kushan-dynastin som varade in på 200-talet. Buddhism fanns sedan kvar parallellt med islam ytterligare några hundra år. Under 1000-talet trängde den nya religionen i princip helt ut den gamla. Om Afghanistans tidiga buddhistiska historia vittnar flera arkeologiska fynd. De mest kända torde vara de enorma Buddhastatyerna i provinsen Bamiyan som sprängdes av talibanerna 2001. På Kabuls nationalmuseum finns ett stort antal buddhistiska skulpturer och föremål som museets personal höll gömda under talibanåren.

Tradition eller religion?

Tolkningen av de religiösa inriktningarna kan variera mellan olika landsdelar, folkgrupper, familjer och individer – även inom huvudinriktningarna sunni och shia. Men här spelar också traditioner en viktig roll. Tradition och religion kan till synes ligga nära varandra och blandas inte sällan ihop.

Det är en diskussion som ofta drivs av religiöst aktiva som också arbetar för mänskliga rättigheter i Afghanistan. Ta till exempel frågan om kvinnors rätt till utbildning. Enligt Koranen och haditherna (profetens handlingar och uttalanden) ska alla människor söka kunskap. Därför har även kvinnor rätt till utbildning. Likaså har de enligt den islamiska lagen sharia rätt att ärva. En relativt vanlig uppfattning är emellertid att flickor inte behöver utbilda sig eller bör gå i skolan. Det är en lång bit kvar, men de senaste decennierna har uppfattningarna i många fall förändrats till det bättre. Att kvinnor får ärva är dock fortfarande ovanligt. Därför arbetar en del organisationer med att, i dialog med mullor, sprida information om mänskliga rättigheter samt att dessa inte står i konflikt med islam. Mullorna kan då i sina predikningar upplysa om vad religionen föreskriver.

Pashtunwali

För människor i Afghanistan präglas livet av såväl islamiska levnadsregler och föreskrifter som kulturella normer och praxis. När det gäller det senare har den pashtunska kulturen och livet, i synnerhet på landsbygden i de södra och östra delarna av landet, präglats av normer och levnadsregler som kallas för pashtunwali. Ordet pashtunwali kan översättas som ”pashtunernas sätt att leva” och kan beskrivas som oskrivna regler och värderingar, en slags uppförandekod eller hederskodex. Pashtunwali har sitt ursprung i pashtunsk stamkultur och går tillbaka till den förislamiska tiden. Ideal är att en pashtun ska eftersträva att leva ett liv med heder, respekt, uppriktighet, stolthet och värdighet. Det här idealen inkluderar en slags stam-/klan-anda eller etiska regler kring uppträdande, förnuftiga handlingar, krigsmod, samråd, men även en tro på islam.

Det är viktigt att betona att pashtunwali är just ett ideal och inte nödvändigtvis alltid speglar verkligheten. Det är tveksamt om det någonsin har gjort det. En avgörande anledning till att det pashtunska stamsamhället och därmed pashtunwali har försvagats väsentligt sedan slutet av 1800-talet är en framväxande centralstat samt en omfattande urbanisering och kommersialisering. Sedan 1970-talet har dessutom olika islamistiska rörelser, inklusive talibanerna (liksom profeten Muhammed) vänt sig mot stamsamhället och dess traditioner. Men principerna är inte desto mindre viktiga att känna till för att förstå den afghanska kulturen och mentaliteten hos pashtunerna och då framför allt på landsbygden. Det är också viktigt att betona att liknande normer och levnadsregler finns hos andra folkgrupper.

Den mest slående egenskapen som många utlänningar vittnar om hos pashtuner i synnerhet och afghaner i allmänhet är generositeten och gästfriheten. Melmastya (gästfrihet) är en nyckelkomponent i pashtunwali och den ska erbjudas alla oavsett nationalitet, religion och ekonomisk status. Det innebär också att gästen ska ges skydd och husrum mot sina fiender oavsett omständigheterna. Detta förtydligas ännu mer i principen nanawati, (fristad), som innebär att en person som flyr förföljelse eller liknande hot kan söka tillflykt i någons hus och att personen då ska ges skydd. Även om en person flyr lagen ska den ges skydd tills omständigheterna har klargjorts. Även om pashtunwali som företeelse är försvagad, lever idealen kvar framför allt bland pashtuner boende på landsbygden. Det betyder inte att pashtunwali efterlevs. Snarare används idealen som ett rättesnöre i diskussioner och debatter när folk argumenterar mot korruption, maktmissbruk och övergrepp. •

Socioekonomiska förhållanden

Afghanistan rankas som Asiens fattigaste land. Enligt Världsbanken lever en tredjedel av befolkningen på en inkomst under 100 dollar i månaden. I 2018 års Human Development Index ligger Afghanistan på 168:e plats i världen av 189 länder (Sverige ligger på sjunde plats och Norge toppar listan). Decennier av krig, invasioner och ockupation har kraftigt hämmat landets utveckling. Men den sociala och ekonomiska utvecklingen i Afghanistan går ändå långsamt framåt. Sedan 2002 noteras flera markanta sociala framsteg, framför allt inom sektorer som utbildning, hälsovård och kommunikationer. Kvinnor och flickor har i något större utsträckning blivit en del av det offentliga livet, men det är lång väg kvar till ett jämställt deltagande i livet utanför hemmet. Utvecklingstakten ser också väldigt olika ut i olika delar av landet – störst är skillnaderna mellan stad och landsbygd. Trots en omfattande urbanisering och stora migrationsrörelser, som till exempel flykt och

arbetskraftsmigration, lever alltjämt en majoritet (cirka 70 procent) av befolkningen på landsbygden.

För många afghaner har levnadsförhållandena förbättrats under senare år – ökad tillgång till rent vatten, sanitet och elektricitet är några av förklaringarna. 2014 hade drygt hälften av landets invånare tillgång till rent vatten, enligt FN:s beräkningar. Fler kan också läsa och skriva idag och allt fler barn går i skolan. Men läskunnigheten är fortfarande låg och ligger, enligt FN, på blott 34 procent. Det är vanligt att barn, särskilt flickor på landsbygden, inte avslutar sin grundskoleutbildning. Tillgången till samhällsservice har ökat, men enligt Världsbanken har inkomstklyftorna ökat. Fattigdomen är utbredd på landsbygden. Men även om gapet mellan stad och landsbygd finns kvar har också antalet människor som lever i fattigdom i städerna ökat. En orsak till det är att människor på jakt efter jobb och ett bättre liv har sökt sig till städerna. I Kabul beräknas idag runt en miljon människor leva i extrem fattigdom. •

Kvinnor och flickor, pojkar och män

Lär känna
Afghanistan

IAfghanistan råder starka traditioner av åtskillnad mellan könen, särskilt på landsbygden. I skolan går flickor och pojkar inte i samma klass, åtminstone inte från tolv års ålder och uppåt. Flickor undervisas oftast inte av manliga lärare från den åldern. Eftersom bristen på kvinnliga lärare är utbredd innebär det att många flickor helt enkelt inte går i skolan från puberteten och uppåt.

Uppfostran för flickor och pojkar

Redan från unga år medvetandegörs ofta flickor om sitt kön och att det finns skillnader i hur en flicka respektive pojke förväntas uppföra sig och ta del av samhället. När de når skolåldern får de ofta lära sig att de inte bör umgås med pojkar. Det tillhör ovanligheterna att se flickor över tio år

spela boll, cykla eller simma. En del i många pojkars fostran ingår handlar om att de förväntas beskydda sina systrar och att de har ett ansvar för familjens ekonomi. Det är en viktig faktor bakom det faktum att de allra flesta ensamkommande i Sverige och Europa är just pojkar. En del av dem har sänts iväg i syfte att försörja sina familjer. Ofta resoneras också familjerna att resan är alldeles för farlig för flickor. En analys av varför afghanska familjer skickar sina minderåriga ungdomar till Europa finns i rapporten ”Why do children undertake the unaccompanied journey?” (UNCHR, 2014).

Hälsosituationen för kvinnor

Traditionen tillåter inte att kvinnor undersöks av manliga läkare. Samtidigt är det ont om just kvinnliga läkare efter-

Kvinnliga lärare är centrala för att få flickor att gå i skolan. I städerna är det vanligare med kvinnliga lärare och därmed flickor i skolbänkarna. Men på landsbygden ser det sämre ut, även om siffrorna pekar uppåt. Här pågår lektion utomhus på Baba Haidar Khani-skolan i Mehtarlam i provinsen Laghman öster om Kabul.

som få kvinnor ges möjlighet till högre utbildning. Detta gör att många kvinnor, framför allt på landsbygden, inte får den läkarvård de behöver. Säkerhetsläget gör det också svårt att ta sig till de kliniker och vårdmottagningar som finns. Många kvinnor får heller inte lämna hemmet utan manligt beskydd, vilket begränsar deras möjligheter till vård än mer. Mördradödligheten i landet är fortfarande hög – cirka 400 kvinnor av 100 000 dör fortfarande i samband med graviditet och förlossning, att jämföra med fyra i Sverige. Endast en handfull länder i världen har högre mördradödlighet än Afghanistan. Men mördradödligheten har minskat markant under den senaste tioårsperioden och ses som en framgångsfaktor för utvecklingen i Afghanistan. En viktig del i den utvecklingen är att antalet utbildade barnmorskor har ökat kraftigt. Svenska Afghanistankommittén är en av de organisationer som utbildar barnmorskor i Afghanistan.

Könsrelaterat våld

Säkerhetsläget och traditionerna gör det svårt för kvinnor att röra sig utanför hemmet, men hemmet är långtifrån alltid en säkrare plats. Det finns flera studier som visar på att kvinnor i Afghanistan i mycket hög grad utsätts för våld, framför allt i hemmet och då ofta av en nära anhörig. Fysisk och psykisk misshandel och våldtäkt inom äktenskapet är inte ovanligt. Forskning visar att det är en mycket vanlig uppfattning hos både män och kvinnor att en man bör ”bestraffa” sin fru om hon inte uppfyller normen för en god hustru. Mörkertalen för misshandel och även dödsfall på grund av våld mot kvinnor är troligtvis mycket stora.

Det finns ytterst få kvinnocenter dit misshandlade eller hotade kvinnor kan vända sig. Sedan 2009 finns dock en särskild lag mot våld mot kvinnor, kallad Evaw (Elimination of

Violence Against Women) som förbjuder våld mot kvinnor i hemmet. Lagen har godkänts av presidenten, men måste röstas igenom av parlamentet för att den ska gälla fullt. Det har ännu inte skett. Flera kvinnorrättsaktivister är oroliga för att den kommer att röstas ned om den läggs fram för parlamentet. Även om lagen skulle röstas igenom, kommer den i praktiken vara svår att efterleva, eftersom den står i konflikt med djupt rotade föreställningar.

Rättssäkerhet

Rättssäkerheten i Afghanistan är låg – särskilt för kvinnor. Till exempel kan en kvinna som flyr ett hem där misshandel och brutalitet förekommer bli misstänkliggjord av domare och åklagare för otrohet. Många gånger skickas hon tillbaka till det hem hon flytt ifrån. Våldtäkt utanför hemmet anses däremot vara ett mycket grovt brott. Det ansåg även taliberna som vid sitt maktövertagande sa sig vilja skydda de kvinnor som utsatts för misshandel och våldtäkter under åren av inbördeskrig dessförinnan.

Medvetenheten om kvinnors rättigheter ökar, både bland kvinnor och män. Det har bidragit till att fler fall av våld mot kvinnor idag anmäls. När något särskilt brutalt fall av våld mot kvinnor uppdagas, leder det ofta till debatt och demonstrationer. Ett exempel är fallet Farkhunda, den unga kvinna som lynchades till döds i Kabul våren 2015 efter att felaktigt påstått ha bränt en Koran. Tusentals demonstrerade då mot kvinnovåldet och en rad män som var inblandade dömdes till stränga straff, fyra av dem till döden. Några av domarna överklagades och dödsstraffen omvandlades senare till längre fängelsestraff. Andra gick helt fria. Det rättsliga efterspelet kring Farkhundas tragiska öde har varit föremål för stark kritik. •

Afghaner på flykt

Den 22 oktober 2016 samlades över 1 000 personer på Sergels torg i Stockholm för att demonstrera sitt missnöje mot utvisningar av afghaner.

FOTO | ROBERT ENGLUND

Under de senaste åren har många ensamkommande sökt sig till Sverige. Mer än hälften av de afghaner, de flesta pojkar, som sökte asyl i Sverige under 2015 uppgav att de var minderåriga. Efter flera decennier av krig, konflikter, invasion och ockupation är framtidstron lägre än någonsin och attackerna på civila ser inte ut att minska. Klimatförändringarna för med sig torka och andra ännu okända effekter befaras. Dessutom gör den utbredda korruptionen och de fortsatta väpnade konflikterna att nästan ingen är beredd att investera i landet.

Många säger att droppen som fick bägaren att rinna över var det låsta politiska läge som uppstod efter valet 2014. Då släcktes hoppet om en bättre framtid och många unga människor försökte istället hitta ett bättre liv någon annanstans. En hel del flyr inom landet, men de allra flesta flyr till grannländerna Iran och Pakistan. Vissa kommer till Europa och Sverige. Cirka hälften av de som anlände till Sverige under den stora tillströmningen av asylsökande under 2015 uppgav att de kom från Iran där det blivit svårare för afghaner att få arbete. Dessutom har den iranska valutan minskat kraftigt i värde varpå familjerna i Afghanistan, dit en del av pengarna skickas, får mindre att leva av. Det finns flera anledningar till att afghaner söker sig till Sverige. Sverige har historiskt och i jämförelse med många andra länder, ett generöst asylmottagande av minderåriga och det finns möjlighet att utbilda sig. Vid den stora tillströmningen av asylsökande till Sverige 2015 fick de som accepterades som flyktingar permanenta uppehållstillstånd och rätt till familjeåterförening i Sverige. Dessutom har Sverige en lång tradition av att hjälpa afghaner på flykt sedan Sovjetunionens ockupation 1979. En del av de som kommer har därför släkt här. En stor del av de afghaner som flyr och migrerar till Europa och Sverige är hazarer. Det är en folkgrupp som utgör 10-15 procent av befolkningen och som historiskt varit diskriminerade och förföljda av olika makthavare och extremister.

De största orosmomenten för Afghanistans befolkning är säkerheten, landets ekonomi som avstannat ordentligt från 2012-13 samt människors möjligheter att kunna försörja sig. För trots att mycket har blivit bättre efter att talibanregimen föll 2001 har Afghanistan inte blivit mer säkert – tvärtom. Det är också svårt för många afghaner att hitta något att leva av. De internationella styrkorna drogs ned kraftig och den internationella FN-styrkan Isaf (International Security Assistance Force) ersattes 2015 av den betydligt mindre och initialt icke-stridande styrkan Resolute Support Mission, något som gav talibanerna möjlighet att i större utsträckning än tidigare och med större framgång attackera de försvagade stridskrafterna på regeringssidan inne i befolkade områden. Det innebar en ökning av antalet civila offer. Framför allt skadade. Antalet dödade civila hölls fram till 2018 på en relativt jämn nivå på omkring 3 500 dödade per år, men antalet skadade har ökat betydligt.

Väpnade oppositionsgrupper på frammarsch

Säkerhetsläget i Afghanistan är svårt att bedöma och har dessutom böljat fram och tillbaka under lång tid. Under 2015

lyckades talibanrörelsen och andra väpnade oppositionsgrupper ta kontroll över fler distrikt än något tidigare år. De lyckades också hålla distrikten under en längre tid. Men det är inte alltid lätt att avgöra om det är talibanerna eller regeringen som har kontroll i ett visst område – ibland har regeringen bara kontroll över själva administrationsbyggnaden eller stadskärnan, medan talibanerna kontrollerar allt runtomkring.

Sedan ett par år finns också IS i Afghanistan, men hittills har de bara kontroll över mindre områden och bekämpas av både regeringsstyrkor och talibaner. Till skillnad från talibanerna har IS inte något stöd hos lokalbefolkningen. Därför bedöms de inte ha några förutsättningar att växa och sprida sig på allvar i Afghanistan. För att kompensera bristande framgångar på slagfältet och visa att de inte är slagna ägnar de sig åt ren terror. I Afghanistan kallar sig IS för ISKP (Islamiska Staten i Khorasanprovinserna).

Miljontals återvändare och internflyktingar

Trots att många afghaner befinner sig på flykt har befolkningen i Afghanistan hela tiden ökat. När talibanregimen föll 2001 återvände hela 5,5 miljoner människor till Afghanistan, framför allt från Pakistan och Iran. Det finns också cirka en miljon internflyktingar i Afghanistan, som flyr från osäkerhet, strider, fattigdom och naturkatastrofer i olika delar av landet. I september 2016 släppte FN rapporten "Afghanistan flash appeal" där de larmade om en förvärrad humanitär kris i landet till följd av det ökade antalet internflyktingar och återvändande. Många återvändare, internflyktingar och fattiga har flyttat till städerna i jakten på bättre försörjningsmöjligheter. Det gör att städerna växer snabbt – Kabuls invånarantal har stigit från cirka en miljon år 2001 till omkring 4,6 miljoner 2014.

Misstro mot den afghanska demokratin

År 2015 såg Europa och Sverige en mycket stor ökning av asylsökande, framför allt från Syrien men också från Afghanistan. Till Sverige kom 41 000 afghaner, varav 23 000 var ensamkommande. Många undrade varför så många afghaner lämnade sitt land just 2015, eftersom förhållandena i Afghanistan var svåra också åren dessförinnan. En del av svaret finns i 2015 års undersökning "A Survey of the Afghan People", som visar att afghanernas framtidstro sjönk rejält under 2015. Tidigare har framtidstron under tio års tid tvärtom ökat för varje år. Undersökningen visar också att tilltron till den afghanska demokratin sjönk rejält 2015. En del analytiker menar att många afghaner hade haft stora förhoppningar på landets utveckling fram till år 2014, då det hölls allmänna

val och Afghanistan fick en ny president, Ashraf Ghani. När det sedan visade sig att inte särskilt mycket förändrades blev besvikelsen och hopplösheten stor.

Valresultatet var dessutom komplicerat och ledde till splittring. Ashraf Ghani utnämndes till vinnare i juni 2014, efter en lång och våldskantad valprocess. Den andra huvudkandidaten Abdullah Abdullah anklagade omedelbart Ghani för valfusk. Det politiska läget förblev låst hela sommaren 2014 och ingen president kunde tillsättas förrän efter förhandlingar med USA:s utrikesminister John Kerry. Till slut enades man om att dela makten så att Ghani blev president och Abdullah utsågs till en slags premiärminister. Ghani svors in den 29 september 2014. Maktindelningen har lett till stora slitningar inom den afghanska regeringen och gett president Ghani begränsat handlingsutrymme. Kerrys medling mellan presidentkandidaterna har också gett talibanerna vatten på sin kvarn – att Ghani-administrationen styrs av USA.

Afghaner på flykt i Sverige

Under 2015 sökte drygt 23 000 ensamkommande afghaner asyl i Sverige. Det betyder att mer än hälften av alla afghaner som sökte asyl i Sverige 2015 var just ensamkommande – nästan alla pojkar i tonåren. Sverige var det land i Europa som tog emot allra flest ensamkommande minderåriga afghaner 2015. Att många sökte sig till just Sverige beror sannolikt på Sveriges jämförelsevis goda mottagande av minderåriga asylsökande. Sverige har tagit emot afghaner på flykt ända sedan Sovjetunionens ockupation av Afghanistan 1979, vilket gör att det finns sociala nätverk med svensk-afghaner här. Möjligheten till utbildning är också en viktig faktor för de unga afghaner som flyr till Sverige. En annan viktig aspekt när det gäller unga afghaner som flyr är att Afghanistan levtt med krig i nära 40 år. Det påverkar det kollektiva minnet och framtidstron. Många i föräldragenerationen har egna minnen från såväl sovjetisk invasion som inbördeskrig och talibanstyre. När de nu ser att deras förhoppningar om Afghanistan inte har infriats sänder de sina ungdomar att söka en bättre framtid i Europa. Drygt hälften av de ensamkommande afghanska minderåriga i Sverige kommer direkt från Afghanistan, resten kommer hit från Iran. Så många som 95 procent av alla afghaner som flytt utomlands lever i Iran och Pakistan, en del av dem sedan flera generationer. Många unga afghaner i både Sverige och andra länder har alltså aldrig ens varit i Afghanistan. Sveriges och EU:s åtgärder för att försvåra för icke-europeer att ta sig till Europa ledde till att antalet asylsökande år 2016 sjönk dramatiskt.

Afghaner i Iran

Afghaner har flytt och migrerat till Iran i olika vågor sedan 1800-talet. Eftersom Iran är shiamuslimskt är det ofta lättare för hazarer att leva där än i exempelvis Pakistan och språken farsi (iransk persiska) och dari (afghansk persiska) är närbesläktade. Arbetsmarknaden är också bättre än i Afghanistan. Flyktingar med officiell flyktingstatus i Iran får ett särskilt id-kort som ger rätt till grundläggande social service som sjukvård och grundutbildning. Ett stort orosmoment är dock att id-korten har en kort giltighetstid, oftast bara tre månader. Om tiden för återregistrering missas, går det inte

att få sin officiella flyktingstatus förnyad. Fram till 2001 var Irans flyktingpolitik gentemot afghaner relativt generös, men sedan dess har den hårdnat gradvis. Iranska myndigheter har dock visat ett visst överseende med illegala flyktingar som befinner sig i områden där det behövs arbetskraft. Illegala flyktingar och migranter i Iran riskerar att bli påkomna och återsända till Afghanistan. FN:s flyktingorgan UNHCR rapporterar att runt 200 000 afghaner deporterades från Iran under 2014. Sedan 2007 får afghanska flyktingar inte heller bo var de vill i Iran, utan bara i vissa på förhand bestämda provinser.

Afghaner i Pakistan

På grund av kulturella och språkliga likheter är det vanligt att afghaner från den pashtunska gruppen, främst från östra och södra Afghanistan, har valt att fly till Pakistan. Precis som i Iran har många afghaner levtt där i decennier och generationer. Man räknar med att cirka 2,5-3 miljoner afghaner lever i Pakistan, varav ungefär 1,5 miljoner är registrerade flyktingar. En stor del av de afghanska flyktingarna i Pakistan är barn och unga. Vissa lever i flyktingläger som blivit mer eller mindre permanenta, medan andra lever mer integrerade i det pakistanska samhället. Precis som i Iran har de pakistanska myndigheterna gjort det svårare för afghaner på senare tid. Under sommaren 2016 meddelade Pakistan att alla afghaner måste lämna landet senast årsskiftet 2016-17. Från och med den 1 januari 2017 krävdes att alla registrerade afghanska flyktingar innehade ett registreringsbevis och från och med den 15 november 2017 måste illegala flyktingar ha visum för att få stanna. Besked som ledde till en stark och hastig ökning av antalet afghaner som lämnade Pakistan. Enligt FN:s samordningsorgan för humanitära frågor, Unocha, återvände närmare en miljon afghaner från Pakistan under 2016. På grund av det svåra humanitära läget i Afghanistan innebar det en stor utmaning för landet och en mycket svår situation för återvändarna. Hotet om att utvisa alla flyktingar verkställdes aldrig och antalet återvändare sjönk 2017 till en tiondel och var 2018 nere på drygt 32 000 personer. FN:s flyktingorgan UNHCR ger bara stöd åt registrerade flyktingar och International Organization for Migration (IOM) kommer bara att kunna hjälpa en liten del av de som är oregistrerade. Övriga är hänvisade till att klara sig på egen hand.

Återvändaravtalet – avtal om att återsända flyktingar till Afghanistan

Mot slutet av 2015 började Sveriges och Afghanistans regeringar förhandla om ett så kallat återvändaravtal för att göra det lättare för Sverige att skicka tillbaka afghaner som inte beviljats asyl. Detta har tidigare varit svårt att göra, eftersom de afghanska myndigheterna inte har velat ta emot sina landsmän. I oktober 2016 meddelade dåvarande justitie- och migrationsminister Morgan Johansson att Sverige hade ingått ett återvändaravtal med Afghanistan. Beskedet ledde till stora protester och mycket debatt i Sverige, eftersom det blir mycket svårt för dem som skickas tillbaka att klara såväl sin försörjning som sin säkerhet. På Migrationsverkets webbplats kan du läsa mer om återvändaravtalet och svenska asylprocesser – www.migrationsverket.se •

Lär känna
Afghanistan

Utbildning

En flickskola som drivs av Svenska Afghanistankommittén utanför staden Mazar-e-Sharif i norra Afghanistan. När den här bilden togs skulle man just börja måla den nyöppnade skolan in- och utvändigt, men undervisningen var redan igång.

FOTO | ANDERS ROSÉN

Den afghanska skolan är indelad i tre stadier, på ungefär samma sätt som den svenska skolan. Det första stadiet innefattar sex års skolgång och gäller åldern 7-13 år, det vill säga motsvarande svenskt låg- och mellanstadium. Det andra stadiet är på tre år och gäller 13-16-åringar och motsvarar alltså den svenska högstadieskolan. Det tredje stadiet gäller åldern 16-19 år och kan jämföras med svenskt gymnasium. Skillnaderna i undervisningens innehåll och kvalitet är dock desto större mellan länderna. I de första sex årskurserna i Afghanistan lär sig barnen grunderna i läsning, skrivande och matematik. De läser också språken dari och pashtu. I fjärde klass införs även engelska och i sjunde klass arabiska. Barnen läser religion redan från första klass och genom hela skolan, medan naturvetenskapliga ämnen står på schemat först från sjunde klass.

Den kanske allra största och viktigaste skillnaden mellan skolgången i Sverige och i Afghanistan är att det i Afghanistan finns stora variationer i barnens möjligheter och förutsättningar att överhuvudtaget gå i skolan. Många afghanska barn har inte fått någon skolgång alls eller har bara gått i skolan sporadiskt. Det gäller särskilt de barn och unga som har levt på flykt under lång tid. I vissa byar finns ingen skola och på många håll stängs de skolor som finns under en kort eller lång tid på grund av den konflikt som råder. Med detta sagt har den afghanska utbildningssektorn utvecklats explosionsartat sedan 2001. Antalet barn i den afghanska skolan har ökat från omkring en miljon barn 2001 till omkring 7-8 miljoner i dag och andelen flickor har ökat dramatiskt. Dock innehåller siffrorna elever som varit frånvarande i upp till tre år, så de är inte helt rättvisande. Uppskattningsvis finns nu drygt 14 000 grundskolor i landet, men det exakta antalet är osäkert och varierar hela tiden beroende på strider, hot och bristande säkerhet. Antalet privata och statliga universitet och högskolor har ökat från cirka ett dussin år 2001 till över 120 idag. Enligt Världsbanken fanns det i slutet av 2016 över 300 000 studerande vid dessa institutioner, jämfört med färre än 10 000 år 2001. Kvaliteten på undervisningen varierar dock kraftigt.

Läskunnigheten är låg men ökar

Med internationella mått mätt är läskunnigheten i Afghanistan fortfarande mycket låg – endast cirka 34 procent av den afghanska befolkningen kan läsa och skriva. Men andelen läskunniga har ökat sedan 2007, då färre än var fjärde person (23,5 procent) var läskunnig. Läskunnigheten varierar dock mellan könen och det är vanligare att männen kan läsa. År 2007 bedömdes cirka tolv procent av kvinnorna i Afghanistan vara läskunniga, jämfört med drygt 32 procent av män-

nen. År 2013 var andelen läskunniga kvinnor 18 procent och andelen läskunniga män 50 procent. Viktigt att nämna är också att läskunnigheten på landsbygden beräknas vara lägre än i städerna. Här beräknas bara omkring tio procent av kvinnorna och 37 procent av männen idag vara läskunniga.

Varierande kvalitet på afghanska skolor och universitet
Kvaliteten på undervisningen, både vad gäller grundskolor och universitet, har inte riktigt hängt med i den explosionsartade utvecklingen. Det råder stor brist på kompetenta och utbildade lärare, framför allt kvinnliga – vilket är avgörande för att äldre flickor ska få utbildning. Det görs satsningar på att utbilda lärare och höja kompetensen på dem som redan finns, men det kommer att dröja många år innan undervisningen håller en acceptabel standard på alla landets skolor. Läromedlen är ofta gamla och dåligt uppdaterade. Ett exempel är att läroböcker i fysik fortfarande kan lära ut att atomer är universums minsta enhet. Nivån i matematik är också ofta mycket låg. Det har hittills inte funnits några afghanska nationella prov som kan utvärdera barnens kunskapsnivå, men undersökningar tyder på att många inte kan utföra enkla beräkningar eller läsa enkla texter ens efter ett antal år i skolan.

Ingen sexualkunskap

Afghanska barn och ungdomar får ingen sexualundervisning i skolan. Enligt den statliga läroplanen börjar eleverna att läsa om människans biologi först under sista året i gymnasiet, det vill säga när de är 18-19 år. Förutom generell kunskap om människokroppen, ingår även kunskap om befruktning och om mäns och kvinnors kroppar. Det är dock vanligt att lärare helt hoppar över avsnitten om reproduktion och sexualitet eftersom det är så tabubelagt. Därför kan svenska lärare som möter afghanska ungdomar i sin undervisning räkna med att ungdomarnas kunskaper på det

**Lär känna
Afghanistan**

området är små eller obefintliga. Afghanska barn och ungdomar kan också tycka att det är generande att tala om sex och kroppar på det sätt som ofta görs i den svenska skolan.

Auktoritär skolkultur i Afghanistan

Den afghanska skolkulturen är generellt sett mycket auktoritär jämfört med den svenska. Läraren måste bemötas med stor respekt och barnen kan ofta känna direkt rädsla för honom eller henne. Att dua läraren förekommer inte alls och afghanska barn och ungdomar kan uppfatta duandet i den svenska skolan som respektlöst. I Afghanistan är det vanligt att läraren blir arg om en elev inte förstår. Många afghanska barn och ungdomar vågar därför inte fråga sin lärare om de inte hänger med. I den svenska skolan anses det viktigt med kritiskt tänkande och ifrågasättande, men det uppmuntras sällan i det afghanska skolväsendet – inte ens på universitetsnivå.

Flickors skolgång

När kriget i Afghanistan började, efter den kommunistiska militärkuppen i Kabul 1978, gick mycket få flickor utanför städerna i skolan. På landsbygden hade då färre än en procent av kvinnor över 25 år gått i skolan överhuvudtaget och det var nog nästan ingen som gick klart grundskolan. I städerna hade knappt tolv procent av kvinnorna gått i skolan. En vanlig uppfattning var att kvinnor inte ansågs behöva någon utbildning.

På 1990-talet blev talibanerna kända för att stänga flickskolor i Afghanistan. På senare år har talibanerna svängt något i den frågan, men många har ändå uppfattningen att det bara skulle vara talibanerna som är emot flickors skolgång. I själva verket är det en djupt rotad tradition i Afghanistan att kvinnors roll i livet framför allt är att vara maka och mor. Därför anser många att flickor inte behöver någon ytterligare skolgång efter att de har blivit giftasvuxna, vilket kan vara redan i tolvårsåldern i de

samhällen där de gamla traditionerna lever kvar som allra starkast. Där sammanfaller giftasåldern med puberteten. Det innebär att många afghanska flickor lämnar skolan när de får sin menstruation.

Bristande hygien ett hinder för skolgången

Förutom att stödet för att gå i skolan kan vara svagt hemifrån kan flickors skolgång också kompliceras av bristande kunskap om menstruation och kroppens utveckling. Eftersom skolorna ofta saknar hygieniska och avskilda toaletter blir puberteten ett mycket konkret hinder för många flickor att fortsätta skolan. För att se till att unga kvinnor kan fullfölja sin utbildning driver Svenska Afghanistankommittén sedan en tid ett projekt som dels utbildar lärare och informerar elever om menstruation och dels ser till att skolor har hygieniska och trygga toaletter och badrum för att unga kvinnor ska kunna fortsätta att gå i skolan även efter puberteten.

Talibanernas syn har svängt

Talibanregimen blev ökad när de stängde de statliga skolorna för flickor och förbjöd flickor från nio års ålder att gå i skolan. Inställningen var generellt att så kallade moderna eller västerländska skolor, med utbildning i en rad världsliga ämnen och inte enbart i islam, var emot sharia. Men under senare år har talibanrörelsen centralt ändrat sin negativa inställning till sekulära skolor. Den tidigare talibanledaren Mullah Mohammad Omar utfärdade under 2011 ett dekret om att hans följare inte skulle attackera skolor och hota skolbarn. 2012 deklarerade talibanerna att man inte längre motsatte sig utbildning av flickor. Det vanligaste är att lokala talibankommandanter inrättar sig efter talibanrörelsens ledning, men ledningen följs inte alltid vilket gör att det finns ganska stora lokala variationer inom talibanrörelsen. •

En liten pojke mäts på ett sjukhus som drivs av Svenska Afghankommittén.

Sjukvård och folkhälsa

När talibanregimen föll 2001 hade bara runt tio procent av afghanerna tillgång till sjukvård inom en timmes avstånd från hemmet. I dag uppskattas andelen vara drygt 60 procent. Det finns också många fler vårdcentraler nu – år 2002 fanns 496 stycken i hela landet, jämfört med över 2 400 idag. Dessutom har vägnätet i Afghanistan byggts ut och förbättrats, vilket gör att människor lättare kan ta sig till vårdcentraler och sjukhus. Dessvärre finns det stora brister på många av klinikerna, till exempel är det ofta ont om utbildad vårdpersonal, särskilt kvinnlig. Många kliniker har också tvingats stänga på grund av lokala strider i området.

Sju av tio barn i Afghanistan är i dag vaccinerade mot kikhosta, stelkramp och difteri. Det är en stor förbättring jämfört med 2001 och det finns fler exempel på att utvecklingen av folkhälsan går åt rätt håll. Mödradödligheten har minskat kraftigt under den senaste tioårsperioden. Men trots det är Afghanistan fortfarande ett av de länder i världen där andelen kvinnor som dör i samband med graviditet och förlossning är allra högst. I Afghanistan dör 400 av 100 000 kvinnor – i Sverige är motsvarande siffra fyra. Svenska Afghanistankommittén har genom åren satsat på att utbilda barnmorskor i Afghanistan och det totala antalet barnmorskor har ökat från bara 467 barnmorskor i hela landet år 2002 till över 3 000 i dag. Ökningen har bidragit till att många fler kvinnor nu överlever sina graviditeter och förlossningar. Dock är det fortfarande bara drygt 20 procent av befolkningen som har tillgång till den här typen av kvalificerad vård och hälsoinformation. Man beräknar att endast 36 procent av alla förlossningar genomförs med hjälp av en utbildad barnmorska eller läkare. Enligt officiell statistik har barnadödligheten i Afghanistan sjunkit sedan 2001. Då dog vart fjärde barn före fem års ålder, men barnadödligheten är nu nere på 16 procent. Det är en klar förbättring, även om siffrorna förstås fortfarande är mycket höga. Spädbarnsdödligheten har också sjunkit från 165 döda per 1 000 födda till 77.

Även om antalet vårdcentraler har ökat snabbt i Afghanistan är det ofta svårt att få tillgång till vård, särskilt för kvinnor. Det är vanligt att kvinnor inte tillåts bli undersökta av manliga läkare. Samtidigt är det ont om kvinnliga läkare,

eftersom få kvinnor ges möjlighet att studera på högre utbildningar. Bristen på kvinnliga läkare drabbar kvinnor på landsbygden hårdast, eftersom de få kvinnliga läkare som finns framför allt arbetar på större vårdcentraler och kliniker i eller nära städerna. Säkerhetsläget gör det också svårt att ta sig till de sjukvårdsinrättningar som finns. Många kvinnor får heller inte lämna hemmet utan manligt beskydd, vilket begränsar deras möjligheter till vård än mer.

Den utbredda fattigdomen i Afghanistan gör att cirka 40 procent av barn under fem år är kroniskt undernärda. De flesta lider av olika typer av mineralbrist. En av de vanligaste dödsorsakerna för små barn är infektioner i luftvägarna. Den förväntade livslängden i Afghanistan är 59 år för män och 62 år för kvinnor. Det är betydligt lägre än genomsnittet för regionen, även om medellivslängden har ökat med fem år sedan talibanregimens fall. Ökningen beror framför allt på att barnadödligheten i landet har sjunkit. De vanligaste dödsorsakerna i Afghanistan är infektioner i luftvägarna, hjärtsjukdom, diarréer, stroke, väpnad konflikt och graviditets- eller förlossningskomplikationer.

Attacker mot vårdcentraler och sjukhus

Ett allvarligt problem som blir allt vanligare i Afghanistan är att sjukvårdsinrättningar attackeras av stridande parter. År 2015 blev till exempel Läkare utan gränser sjukhus i Kunduz bombat av regeringsstyrkor. Det skedde med Natos tysta godkännande eftersom det fanns indikationer på att sjukhuset ockuperats av talibaner. Flera av Svenska Afghanistankommitténs vårdcentraler på landsbygden har också utsatts för olika typer av attentat och intrång de senaste åren.

Attacker mot vårdcentraler och sjukhus är inte bara ett brott mot krigets lagar och mot Genèvekonventionen om skydd för sjukvård och patienter i krig, utan skapar också stor otrygghet bland människor som bor på landsbygden. Det är i sig ett allvarligt folkhälsoproblem. Därför driver bland andra Svenska Afghanistankommittén, Röda korset och Läkare utan gränser frågan om respekt för sjukvård i konflikt, gentemot politiker och andra makthavare både nationellt i Afghanistan och internationellt.

Personer med funktionsnedsättningar

Afghanistans grundlag slår fast att personer med funktionsnedsättning inte får diskrimineras. Det finns också en särskild lag som bland annat reglerar ekonomiskt stöd till personer med funktionsnedsättningar. Det är en viktig utgångspunkt för förändring, men vägen till att personer med funktionsnedsättningar ska ha samma rättigheter som alla andra är fortfarande lång. Dessutom har nästan inga afghaner, oavsett eventuella funktionsnedsättningar, sina mänskliga rättigheter tillgodosedda vilket gör vägen dit ännu längre. I ungefär vart femte afghanskt hushåll finns en person med funktionsnedsättning. Det motsvarar nästan tre procent av befolkningen.

Okunskap, fördomar och resursbrist gör att den här gruppen inte får samma tillgång till skola och hälsovård som andra. De utesluts ofta ur sociala sammanhang, vilket gör att de får svårt att försörja sig själva. Det är vanligt att personer med funktionsnedsättning lever i extrem fattigdom och är helt beroende av andra för sin försörjning och för att klara det dagliga. Att få ett barn med funktionsnedsättning

ses av många som något skamligt, ett fenomen som sorgligt nog inte är ovanligt – liknande berättelser finns från längre tillbaka i tiden även i Sverige. Oavsett var och när det sker är det förstås fruktansvärt för dem som tvingas genomleva detta, både för personen med funktionsnedsättning och dennes familj.

Att det är relativt vanligt med funktionsnedsättningar i Afghanistan beror delvis på landets långa historia av krig. Många har till exempel direkta krigsskador efter att ha skottskaades, trampat på en mina eller träffats av splitter. Dessutom begränsar konflikten tillgången till vaccin och rent vatten, vilket gör det svårt att hindra spridningen av sjukdomar som till exempel polio.

På senare år har personer med funktionsnedsättningar på flera platser börjat organisera sig i egna föreningar som arbetar för att deras rättigheter ska tillgodoses. De arbetar också för att skapa försörjningsmöjligheter för personer med funktionsnedsättningar. Eftersom det är ganska nytt med föreningsliv i Afghanistan är arbetet många gånger en utmaning. Svenska Afghanistankommittén samarbetar med och ger stöd till flera organisationer i civilsamhället som arbetar för personer med funktionsnedsättningar och deras rättigheter och möjligheter. Svenska Afghanistankommittén arbetar även direkt för att förbättra situationen för personer med funktionsnedsättning genom att erbjuda bland annat inkluderande utbildning i skolor. Dessutom bedrivs sjukgymnastik och produktion av hjälpmedel såsom kryckor, stödskenor och rullstolar – en verksamhet som även skapar arbetstillfällen. •

Lär känna
Afghanistan

Vad lever människor av?

Jordbruket är den dominerande näringsgrenen i Afghanistan. Cirka 40 procent av befolkningen arbetar inom jordbrukssektorn och en tredjedel har jordbruk som sin huvudsakliga inkomstkälla. Omkring hälften av jordbrukarna bedriver jordbruk enbart för självhushåll. Många livnär sig vid sidan om jordbruket även av boskapsskötsel. Cirka 30 procent arbetar inom servicesektorn och tio procent inom byggnadsindustrin. Över 40 procent av den arbetsföra

befolkningen beräknas antingen vara arbetslös eller under-sysselsatt. Varje år kommer omkring 400 000 nya människor ut på arbetsmarknaden. Andelen kvinnor i det avlönade arbetslivet är extremt låg, speciellt på landsbygden och ungdomsarbetslösheten är hög. För att försörja sina familjer måste många män och pojkar på landsbygden säsongarbeta i städerna under sommarhalvåret. Andra är gästarbetare i framför allt Iran eller i länderna vid Persiska viken. •

Högtid och vardag

Självklart varierar det mellan olika folkgrupper, landsändar, sociala grupper och familjer, men de muslimska traditionerna förenar de allra flesta. De viktigaste högtiderna är de två stora Eid-högtiderna och nyåret (Nawroz).

Eid al-fitr är festen som avslutar fastemånaden Ramadan och är kanske den mest kända högtiden bland icke-muslimer, men egentligen betraktas Eid al-adha som den viktigare högtiden. Den firas till minne av Ibrahims (Abrahams) villighet att offra sin son. Enligt traditionen brukar man slakta ett djur, ofta en ko, en kalv eller ett får. Sedan samlas man hemma hos varandra, tillagar köttet, äter och ger av måltiden till fattiga. Barnen får presenter och firandet pågår i två till tre dagar.

Nyårsfirande – Nawroz

En annan stor och viktig högtid i Afghanistan är firandet av det afghanska nyåret, Nawroz. Högtiden har en formell funktion då ett nytt kalenderår börjar. Det är också en gammal persisk tradition som är mycket äldre än islam. Nawroz firar vårens ankomst och är nära kopplad till jordens fruktbarhet och växtlighet. Nawroz firas olika stort och på lite olika sätt beroende på vilken folkgrupp och i vilken del av landet man är. Många familjer samlas hos sin familjs äldste och tänder så många ljus som antalet närvarande familjemedlemmar. Koranen har en central plats, men i en del familjer ställer man också fram en skål med gulfiskar för att det kommande året ska ge tillräckligt med mat och vatten. Eftersom det är en persisk tradition så firas högtiden på liknande sätt i Iran.

Klädsel

Att visa hud anses mycket opassande i Afghanistan. Reglerna är strängare för kvinnor, men det är inte passande heller för män att gå med till exempel bara ben. Den traditionella kläddräkten, som varierar till färg, mönster och form beroende på landsdel och samhällsklass, har därför alltid långa ärmar och är vida nedtill. Männens skjortor går ned på benen och är löst sittande. Kvinnor ska enligt både tradition och tolkning av islam täcka sitt huvud och på landsbygden täcks oftast även ansiktet bakom den traditionella burkan. Dock finns en tämligen påtaglig skillnad mellan stad och landsbygd. I de större städerna är det vanligt att se män klädda i kavaj och byxor och kvinnor i lång kappa och sjal över huvudet. Den västerländska klädstilen, särskilt om sommaren, kan därför upplevas som generande för många afghaner.

Afghansk matkultur

Vanliga livsmedel i Afghanistan är ris, bröd och grönsaker. Kött är dyrt, men det kött som äts kommer antingen från

nöt, får eller kyckling. Puttrande grytor hör det afghanska köket till. De är ofta vegetariska och innehåller bland annat bönor, zucchini eller aubergine. En populär rätt som tar lång tid att tillaga är risrätten kabuli pilaw. Många har sina egna recept, men vanligast är att blanda riset med kött, russin, mandlar och strimlade morötter. Andra populära rätter är en sorts dumplings, kallat mantou. Även piroger, bolani, tillagas i många afghanska kök. Kryddningen i Afghanistan är mindre het än i till exempel Pakistan och Indien.

Afghansk dryckeskultur

Afghaner dricker te – främst grönt te. Grönt te sägs vara för afghanerna vad kaffe är för svenskarna. En variant är chai – svart te, som kokas tillsammans med mjölk och kardemumma. En majoritet av afghanerna lever som de lär – alkohol är inte tillåtet enligt islam. I Afghanistan är det även förbjudet enligt lag.

Idrott

Cricket har seglat upp som en mycket populär sport i Afghanistan och det afghanska cricketlandslaget är framgångsrikt, även internationellt. Traditionellt har kampsporter som brottning och boxning varit de mest populära formerna av idrott, men också volleyboll är populärt. I Afghanistan saknas i hög grad ett föreningsliv likt det som finns i Sverige. Det gäller såväl idrott som annat. När barn sportar är det därför mest spontant idrottande utomhus, som fotboll, volleyboll, cykling och annat.

Om det finns en flod kan man också se människor ta sig ett dopp – men det är i princip bara pojkar och män ägnar sig åt spontanidrott utomhus. Det finns numera en del kvinnliga utövare, till exempel skejtare och cyklister, men de är fortfarande försvinnande få.

I nationalsporten buzkashi ska två lag till häst tävla om att föra ett fårskinn fyllt med sand runt en markering på en arena och sedan föra det tillbaka och lägga det i en cirkel på motsatt planhalva utan att någon i det andra laget lyckas ta det fyllda fårskinnet ifrån dem.

Buzkashi är en vintersport som är mycket populär i framför allt norra Afghanistan. Sporten praktiseras även i de centralasiatiska republikerna norr om Afghanistan och i västra Kina. Enligt en sägen ska sporten ha kommit till Afghanistan med Djingis Khans soldater redan på 1200-talet. •

Lär känna
Afghanistan

Farahs afghanska festmat

Farah Saighani har tillsammans med SAKs lokalkommitté i Stockholm hållit populära kurser i afghansk matlagning i mer än tio år.

Lära känna Afghanistan genom hennes recept.

FOTON | MALIN HOELSTAD

Afghansk matkultur

Maten i Afghanistan är ofta helt vegetarisk, eftersom det är dyrt med kött. Generellt är smakerna mildare än i grannländerna Pakistan och Indien. Potatisen är en viktig del av den afghanska maten, men den äts inte riktigt på samma sätt som i Sverige. I stället för som tillbehör är den i Afghanistan en vanlig ingrediens i grytor. Te har en central plats i det afghanska livet, som svenskarnas kaffe.

Kabuli pilaw

Risrätt – för 8 personer

1,5 kg lammstek med ben, kan även ersättas med kyckling/vegokött
 20 dl basmatiris, eller följ portionsrekommendationen på paketet
 1 dl mandel
 1 dl osaltade pistaschnötter
 5 stora morötter
 2 dl russin
 5 stora gula lökar
 2 tsk kryddblandning för ris
 Mycket olja till fritering och stekning

Blötlägg riset 1-2 timmar innan tillagning.

Skala morötterna och skär dem i långa strimlor. Lägg mandel och nötter i hett vatten och dra sedan av skalet. Dela dem i halvor. Hetta upp olja i en stekpanna och fritera först morotsstrimlorna och därefter russinen. Ta upp russinen direkt när de puffat upp till små bollar. Lägg morötter och russin i separata högar.

Hacka löken och bryn den med kryddblandningen i en stor gryta med 4 dl olja. Skär lammsteken i cirka 10 mindre bitar, behåll benen. Skölj köttet och torka det. Lägg köttet i en gryta och bryn tills saften torkat ut. Häll i lite vatten vartefter grytan torkat ut. Efter två till tre omgångar, häll på cirka 1,5 liter vatten och låt koka tills köttet är så tillagat att det kan lossna från benet. Det tar ungefär 1 timme.

Koka upp ordentligt med vatten i en stor gryta och salta. Häll i riset i det kokande vattnet och låt koka i 5 minuter. Riskornen ska vara lite hårda. Sila av vattnet och häll tillbaka riset i kastrullen. Häll saften från köttgrytan i riset och blanda. Det behövs cirka 6 dl kött-saft, blanda ut köttsaften med vatten om det behövs. Vira in kastrul-locket i en ren kökshandduk och lägg locket på risgrytan. Koka på hög värme i 3 minuter. Sänk värmen till hälften i fem minuter, och sänk därefter till lägsta värme i cirka 5 minuter. Lyft på locket och rör om. Lägg på locket igen och låt stå ett par minuter tills riset blir helt klart. Ta av riset från plattan. Blanda i den brynta löken.

Använd två stora uppläggningsfat och lägg på varje fat först ris, därefter kött och sedan ytterligare ett lager med ris. Dekorera rätten med morötter först, sedan med russin och sist med mandel och pistaschnötter.

Burani badenjuni

Gryta med aubergine, tomat och vitlökssås – för 8 personer

6 auberginer
3 tomater
1 grön paprika
1 gul paprika
3 färska gröna chilifrukt
6 vitlöksklyftor
1 gul lök
0,5 dl vatten
2 msk tomatpuré
Salt
Olja till fritering
Chilipulver och färsk eller torkad mynta till dekorerings

Skölj auberginerna och ta bort skaftet och fästet. Skiva dem på längden eller tvären. Skär tomat och paprika i skivor, skär löken i ringar och riv vitlöken. Friter aubergineskivorna på båda sidor i en stekpanna. Ta en tjockbottnad gryta och lägg några av lökringarna i botten. Varva sedan tomater, paprika, lökringar, vitlök och friterad aubergine i olika lager. Blanda 0,5 dl vatten med tomatpuré, finhackad chili och salt. Häll ner vätskan i grytan och koka med lock på medelhög värme. Efter 5–7 minuter har oljan krupit upp till ytan och rätten är klar. Dekorera rätten med chilipulver och färsk eller torkad mynta. Servera med vitlökssås.

Vitlökssås

4 dl turkisk yoghurt
0,5 dl vatten
2 små vitlöksklyftor
Salt
Riv vitlöksklyftorna och blanda med yoghurt och vatten.

Mahi dashi

Fisk i ugn – för 8 personer

12 laxfiléer, 125 g styck
4 vitlöksklyftor, rivna
6 msk turkisk yoghurt
12 msk citronsaft på flaska
Salt
Peppar
En liten nypa saffran

Sätt ugnen på 225° C. Marinera laxen i vitlök, yoghurt, citronsaft och kryddor i cirka 20 minuter. Ställ sedan in i ugnen i cirka 12 minuter. Servera med Sabbzi och ris.

Sabbzi

Spenatgryta med chili och paprika – för 8 personer

0,5 kg gräslök eller
3 purjolökar, hackade
2 kg fryst bladspenat,
upptinad och urkramad
5 röda chilifrukt, hela
3 paprikor i olika färger
1 msk tomatpuré
0,5 tsk gurkmeja
Salt och peppar
2 dl olja till stekning

Tina upp spenaten. Stek löken i oljan tills den blir knaprig. Tillsätt spenaten och låt koka cirka 20 minuter tills vattnet kokat bort. Rör i tomatpuré och de tvättade hela chilifrukterna. Lägg på locket och låt grytan puttra tills oljan kommer upp till ytan. Dela paprikorna i bitar och lägg ner i grytan. Den här grytan kan ätas till antingen kött eller fisk, som Mahi da shi. Servera med ris.

Nanne goshti

Köttfärsrulle med ägg och koriander – för 8 personer

1 kg nötfärs
4 ägg
3 dl ströbröd
1 paprika
1 chilifrukt
4 vitlöksklyftor
Salt
2 msk mald koriander
2 msk svartpeppar
1 tsk chilipeppar
2 tsk vitlökspulver
1 tsk citronpeppar
4 msk olja
8 ägg, hårdkokta och skalade
Vetemjöl

Sätt ugnen på 250° C. Blanda köttfärs med ströbröd och ägg. Hacka chili och paprika, riv vitlöken. Blanda detta och kryddorna med färsen. Gör två limpor av köttfärsblandningen och tryck in de skalade äggen i limporna. Sätt in i ugnen och sänk värmen till 125° C när kötsaften börjar sippra ut. Låt stå i ugnen cirka 2 timmar. Kontrollera att köttfärsrullarna är genomstekta. Red den vätska som bildats med lite vetemjöl till en sås.

Lawang

Kycklinggryta med paprika, chili och curry – för 8 personer

1 kg kycklingbröst, skurna i bitar om 2x2 cm
2 dl rostad lök
2 röda paprikor, skurna i mindre bitar
1 gul paprika, skuren i mindre bitar
4 röda chilifrukt
5 dl crème fraiche
2 dl olja
1 knippe färsk koriander
Stark curry
Salt och peppar

Bryn kycklingen och lägg i lök, salt, peppar och stark curry. Häll i crème fraiche och låt puttra tills kycklingen nästan är färdig. När knappt 5 minuter är kvar, lägg i koriander, chili och paprika.

Salate miwah

Fruktsallad – för 8 personer

2 granatäpplen
1 apelsin
1 äpple
1 banan
1 päron
100 g blåbär
100 g hallon
50 g mandel
50 g pistaschnötter
1 citron
Ett halvt knippe färsk mynta
Svartpeppar

Skär frukten i mindre bitar. Skölj valnötter och pistaschnötter noga. Skala pistaschnötter och mandel. Lägg pistaschnötterna i varmt vatten och skälla mandeln så går det lättare att skala. Blanda frukter och nötter och krydda med citron, svartpeppar och färsk mynta.

Haft miwah

"Sju frukter" – för 8 personer

Använd ungefär lika mycket av varje ingrediens:

Pistaschnötter
Mandel
Valnötter
Senjet (silverbär)
Torkade persikor
Röda och gröna russin
Vatten
Rosenvatten (kan uteslutas)

Skala nötterna och ta bort det tunna innerskalet. Tvätta nötterna och frukterna ordentligt. Lägg alltihop i en skål och häll på så mycket vatten att det står ett par centimeter över frukten. Häll i ett par droppar rosen-vatten. Täck över och ställ kallt i två dagar. Servera som en fruktsallad.

Salat zardack/hawigh

Morotssallad – för 8 personer

1 kg morötter
4 msk majonnäs
5 vitlöksklyftor
Salt och chilipulver

Riv morötterna och vitlöksklyftorna och blanda med majonnäs. Krydda med salt och mycket chilipulver.

Lär känna
Afghanistan

Salata

Finhackad sallad med lök, mynta och koriander
– för 8 personer

3 rödlökar
1 knippe färsk eller 1 msk torkad mynta
1 stort knippe koriander
2 gröna chilifruktar
3 tomater
1 gurka
Saften av 1 pressad citron
Salt

Finhacka rödlök, mynta, koriander, chili, tomat och gurka och blanda i en skål. Krydda med citronsaft och salt precis före serveringen.

Kryddblandningar

Kryddorna du köper ska vara hela och inte malda. De finns att köpa i affärer med persisk och afghansk mat. Kryddorna ska malas var för sig för att därefter blandas samman.

Kryddblandning för ris

200 g kummin
200 g kardemumma, hel
200 g kanel, hel stor
200 g kryddpeppar
100 g torkad chili
100 g svartpeppar
100 g nejlikor

Kryddblandning för kött-grytor

200 g kummin
200 g kardemumma
100 g kanel
200 g kryddpeppar
200 g torkad chili
200 g svartpeppar
200 g nejlikor
300 g koriander

Kultur

Lär känna
Afghanistan

Aryana Sayeed är en av Afghanistans mest kända sångerskor och tv-personligheter. 2017 vann hon det prestigefyllda Afghan Icon Award och utsågs till årets kvinnliga artist i Afghanistan. Hon fick också titeln "Voice of Afghanistan" från Afghanistans nationella radio/tv. Här flitigt påpassad av fans som vill ta en selfie med sin idol.

FOTO | IMPASSION AFGHANISTAN, FLICKR

Afghanistan har helt naturligt många kulturella influenser dels från det gamla Persien i väst (motsvarande dagens Iran) och dels den indiska kulturen i öst. Men influenser har också hämtats från andra närliggande länder. Generellt har kulturen i Afghanistan starka kopplingar till religionen, kanske särskilt inom musiken. Under talibanåren förbjöds många av de kulturyttringar som ansågs vara influerade från västvärlden och därmed gå emot islam – som till exempel film och teater. Talibanerna förbjöd också alla former av instrumentell musik. Endast religiösa sånger var tillåtna. Idag har många mer moderna kulturformer börjat kunna uttryckas igen, särskilt i de större städerna.

Den afghanska kulturen har en rik litterär tradition, på båda de officiella språken dari och pashtu. Litteraturen har djupa rötter i både den persiska och indiska kulturen. I den klassiska afghanska litteraturen har poesi en starkare ställning, men det finns också flera kända moderna litterära verk där författaren har afghanskt ursprung. Ett exempel är Khaled Hosseini som har skrivit romanerna *Flyga drake* och *Tusen strålande solar* som båda utspelar sig i Afghanistan.

Poesi på pashtu och dari

Det litterära kulturarvet i Afghanistan brukar delas in i två olika fåror: dari och pashtu. Många av daripoeterna anses även vara persiska, alltså iranska och många av pashtupoeterna är lika mycket pakistanska som afghanska. I båda fåror finns författare som är mycket viktiga i Afghanistans litterära kanon.

Daripoeter

Den kanske äldsta kända poeten i den dariska språktraditionen är Hanzalah Badghisi, som levde på 800-talet under den tidiga persiska Tahirids-dynastin. Hanzalah räknas som en av de tidigaste persiska poeterna. Ett annat viktigt namn är Rabia Balkhi, en kvinnlig poet som antas ha levt på 900-talet i den del av det persiska riket som ligger i nuvarande Afghanistan. Hon räknas som en av de första poeterna som skrev på modern persiska och är ett av få kvinnliga namn i den afghanska litteraturhistorien. Det sägs att Rabia var från en kunglig familj och att hon knivskars till döds, men innan hon avled ska hon ha skrivit sin sista dikt med sitt eget blod. På 1200-talet levde poeten Jalaludin-e-Balkhi, i väst mer känd som Rumi. Han har orsakat en litterär tvist mellan Iran och Afghanistan. Balkh, Jalaludin Rumis födelseort, ligger i nuvarande Afghanistan så afghanerna räknar honom som afghan. Men eftersom platsen tillhörde Persien när Rumi levde menar iranierna att han ska ses som iranier. Abd ar-Rahman Jami, också kallad Mowlana, är en annan central poet. Han levde på 1400-talet

och ses som en stor mystiker inom den sufiska traditionen. En mer sentida författare är Sayed Jamaludin-e-Afghani. Han levde på 1800-talet och är känd som en av grundarna av den islamiska modernismen. Han förespråkade pan-islamisk enhet och ville ena alla grenar av islam.

Pashtupoeter

Khushal Khan Khattak, eller Khushal Baba, levde på 1600-talet och anses vara Afghanistans nationalpoet. Han var också ledare för den pashtunska Khattak-stammen och predikade enhet mellan alla pashtuner. Khushal ska ha skrivit mer än 45 000 dikter och över 200 böcker. Bland dem finns såväl religiösa skrifter som medicinska recept och beskrivningar av den undersköna Swat-dalen. Hans dikt *Farrukh-nama* är en dialog mellan pennan och svärdet. På 1600-talet levde också den kvinnliga poeten Nazo Tokhi Ana från Kandahar, som är känd för sina dikter som uppmuntrar krigare att bekämpa fienden. Abur Rahman Baba levde i det nu pakistanska Peshawar under den senare delen av 1600-talet. Därför är han en viktig pashtupoet för både afghanska och pakistanska pashtuner. Några andra viktiga pashto-poeter är Ahmad Shah Durrani (1722-1772), som också räknas som grundare av Afghanistan som nation, Sardar Ghulam Mohammad Tarzai (1830-1900) och Hamza Shinwari (1907-1994). Hamza Shinwari är grundare av den så kallade ghazal-poesin. En annan sentida författare är Abdullah Ghani Khan, en filosof och poet som levde i Pakistan.

Modern afghansk litteratur

För den svenska publiken är Khaled Hosseini kanske den mest kända nutida afghanska författaren. Han debuterade 2003 med boken *Flyga drake*, som också har filmatiserats. Boken är översatt till 48 språk och blev en riktig bästsäljare. Det blev också Hosseinis nästa roman, *Tusen strålande solar*, som kom 2007. Hosseini är uppvuxen i Kabul men lever i USA sedan 1980. Atiq Rahimi är född i Afghanistan, men lämnade landet för Frankrike under den sovjetiska ocku-

pationen 1984. I sin romandebut *Jord och aska* från år 2000 beskriver han Afghanistan ur tre generationers perspektiv. Boken har också filmatiserats. Rahimi fick Goncourtpriset 2008 för sin andra roman, *Tålmodets sten*, som han skrev på franska. Den finns också översatt till svenska. Nadja Anjuman var en poet från Herat, född 1980 men dog redan 2005. Under talibanåren startade Anjuman en grupp för kvinnliga poeter i Herat som, trots risk för fängelse eller hängning, samlades och studerade tillsammans med stöd av en professor från Herats universitet. Gruppen kallade sig *The Golden Needle Sewing School*, för när den religiösa polisen närmade sig det hem där de möttes gömde de sina böcker och satte sig att sy. Ett urval av Anjumans dikter har översatts till engelska och getts ut under titeln *Load Poems Like Guns: Women's poetry from Herat, Afghanistan*. Andra moderna afghanska författare är till exempel Parween Pazhwak, en konstnär och poet som lever i Kanada samt Tamin Ansary, som skrivit boken *West of Kabul, East of New York* där han ger sitt personliga perspektiv på världens konflikter. Han har också skrivit romanen *The widow's husband* som skildrar den brittiska invasionen av Afghanistan på 1800-talet.

Klassisk musik och traditionell dans

Musiktraditionen i Afghanistan har starka kopplingar till religion. Till exempel är Koranrecitationer en egen genre som även går att tävla i. Men det finns inte någon allsångstradition i Afghanistan, som det gör i exempelvis Sverige. Under talibanstyret förbjöds många kulturyttringar som ansågs västerländska och emot islam, till exempel instrumentell musik – endast religiösa sånger tilläts. I dag går det dock att ägna sig åt de mer moderna konstformerna i Afghanistan, åtminstone i de större städerna. Det finns inte särskilt många traditionella dansyttringar i Afghanistan, men man har en nationaldans som kallas *attan*. Oftast är det bara män som utför den. Dansen går till så att männen står i en cirkel och snurrar runt samtidigt som de klappar händerna till musik. Musiken ökar tempot successivt och till slut går dansen mycket snabbt. Afghanska kvinnor ses inte dansa förutom vid bröllop och då oftast i ett rum helt utan män.

Afghansk film

Den mest kända filmen som handlar om Afghanistan är förmodligen filmatiseringen av Khaled Hosseinis bok *Flyga Drake*. Den handlar om två pojkar i Kabul med olika bakgrund, som ödet skiljer åt på olika sätt. Filmen sågs av miljoner människor världen över och gav inblick i situationen i Afghanistan. Filmen kom 2007 och var en amerikansk produktion, regisserad av amerikanen Marc Foster. Det produceras också en hel del afghansk film av filmmakare som lever i exil. År 2001 kom filmen *Kandahar*, som fick stor uppmärksamhet efter elfte september-attackerna samma år. *Kandahar* regisserades av iraniern Mohsen Makhmalbaf och handlar om en afghansk kvinna i Kanada som reser till Afghanistan i jakten på sin försvunna syster.

År 2015 kom filmen *Utopia*, också den i regi av en iraniert – Hassan Nazeer. *Utopia* fick en rad utmärkelser, och nominerades till en Oscar för bästa utländska film. Filmen handlar om en afghansk kvinna som reser till Skottland för att få hjälp vid en fertilitetsklinik, eftersom hennes man är

totalförklarad efter ett attentat. Varje år hålls en afghansk filmfestival i Nacka utanför Stockholm, <http://afghaniffs.com/>. Festivalen arrangeras av Afghanska PEN-klubben i Sverige med Svenska Afghanistankommittén som medarrangör. Under festivalen visas både afghanska dokumentär- och spelfilmer.

Modern populärmusik

Populärmusiken har vuxit sig starkare i Afghanistan på senare år. Bland nutida moderna sångare och sångerskor finns namn som Naghna, Farhad Adria, Farzana Naz och Latif Nanghari. En sångerska som väckt särskilt stor uppmärksamhet är Aryana Saeed, känd både för sin musik, sin tuffa attityd och för att ha blivit tv-värdinna på en afghansk underhållningskanal. Från att ha levt i London har hon flyttat tillbaka till Afghanistan där hon blivit mycket populär, men av vissa uppfattas hon som kontroversiell. Tv-programmet *Idol* sänds också i Afghanistan och har höga tittarsiffror, men här heter programmet *Afghan-star*. Programmet sänds på den mycket populära tv-stationen Tolo.

Media

Efter talibanregimens fall har medielandskapet i Afghanistan förändrats kraftigt. Tv- och radiokanaler samt tidningar har ökat snabbt i antal, användningen av sociala medier likaså. Medielandskapet är dynamiskt och snabbt expanderande. Tillgången till internet ökar stadigt, även om den är långt under genomsnittet i världen. Enligt afghansk grundlag råder pressfrihet. Men det är inte ofarligt att vara journalist i Afghanistan – på senare år har det förekommit en rad attacker mot journalister varav flera dödliga. Ett av de mer kända exemplen på attacker mot journalister är den som skedde mot Tolo News i januari 2016. En självmordsbombare körde då in i en minibuss som tillhörde tv-stationen och dödade sex journalister. Tjugo personer blev skadade. Talibanerna tog på sig dådet. De hade länge hotat tv-stationen bland annat för att de betraktar Tolo som värdstvänliga. För svenskar är det väl känt att Sveriges Radios Asienkorrespondent Nils Horner mördades i Kabul våren 2014, ett mord som aldrig klarats upp.

Mobiler, internet och sociala medier

Mobiltelefonanvändningen är idag utbredd i Afghanistan. Enligt Telekomunikations- och it-ministeriet har cirka 90 procent av befolkningen tillgång till telekommunikationer och antalet sim-kort var redan 2013 över 21 miljoner. De allra flesta antingen äger en mobil eller har direkt tillgång till en. Det ger många kvinnor, som på grund av tradition och bristande säkerhet i hög grad är hänvisade till sina hem, ökad frihet till kommunikation och kunskap. Internetanvändningen är med globala mått mätt låg men ökningstakten är hög. Antalet internetanvändare ökade från en miljon 2011 till tre miljoner 2014, vilket motsvarar ungefär tolv procent av befolkningen. Detta kan jämföras med det globala snittet som 2015 var 43 procent. Sociala medier som Facebook är lika populärt i Afghanistan som i andra delar av världen. Det används flitigt inte bara av unga för kontakter och kommunikation, utan även av politiker, religiösa ledare, aktivister och talibaner. •

Ekonomi och näringsliv

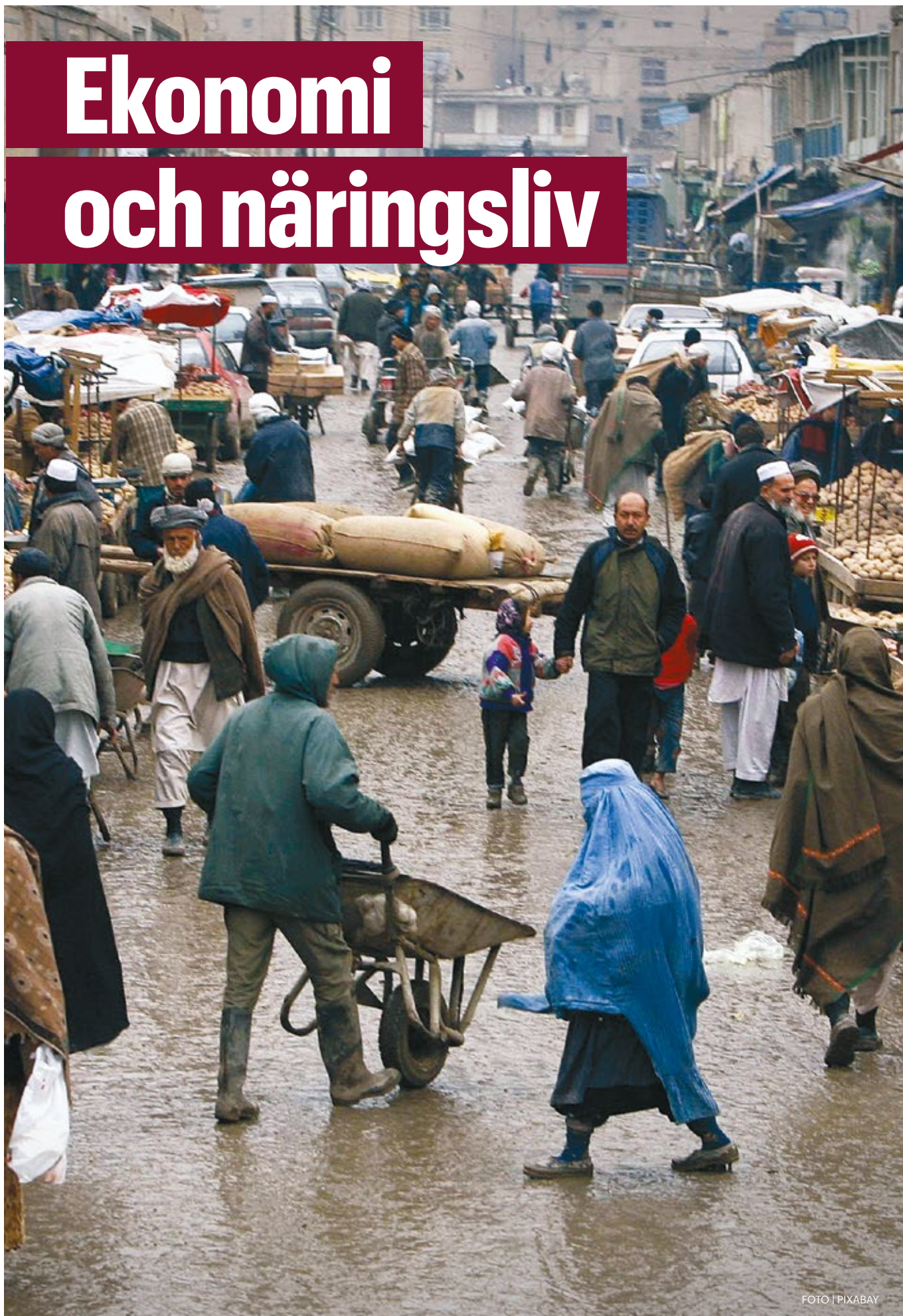

FOTO | PIXABAY

Afghanistans ekonomi och näringsliv brottas med enorma problem. Även om det finns en hel del naturresurser i landet – till exempel naturgas, olja, järnmalm och koppar, är statsfinanserna svaga och investeringsviljan låg. Efter talibanregimens fall 2001 fram till 2013 var tillväxten god. Därefter har den fallit dramatiskt. Den fortsatta väpnade konflikten är förstås en viktig faktor bakom den svaga investeringsviljan och för hela den afghanska ekonomin är den utbredda korruptionen en kraftigt hämmande faktor för utveckling. Det som drev den ekonomiska utvecklingen efter tabilanregimens fall var en ohållbar biståndsrelaterad konsumtion. Den byggde på enorma utbetalningar knutna till den internationella närvaron. Men 2014 var ett år för stora förändringar i Afghanistan med presidentval och trupptillbakadragande. Det påverkade ekonomin i hög grad.

Den tidigare kraftiga ökningen av investeringar i landet har därefter blivit det motsatta. Enligt det afghanska investeringsorganet Aisa ökade investeringarna 2013 med 25 procent, för att året efter minska med 35 procent. De senaste åren beräknas mark- och fastighetspriserna (som steg dramatiskt efter talibanregimens fall) ha minskat med 30-60 procent. Ett annat tecken på nedgången i ekonomin från 2014 är att nyregistreringen av företag minskat med nästan 50 procent i jämförelse med 2012. Världsbanken uppskattade 2014 den afghanska bruttonationalprodukten till 20,84 miljarder dollar. Som jämförelse låg Sveriges BNP samma år på 570 miljarder dollar, Iran 415 miljarder dollar och Pakistan 246 miljarder dollar. Cirka 90 procent av Afghanistans BNP det senaste decenniet beräknas härröra från utländsk militär och internationellt bistånd.

Korruptionen

Det kanske allra största problemet för den ekonomiska utvecklingen i Afghanistan är korruptionen. Afghanistan placerar sig nära botten när Transparency International rankar länder utifrån korruption – 172 av 180. Trots politiska utfästelser, av president Ashraf Ghani, om krafttag mot korruptionen ser den inte ut att minska. Den finns överallt och hämmar ekonomisk, social och samhällslig utveckling, liksom framväxten av ett fungerande rättssamhälle. Den drabbar både statsbygget och enskilda medborgare, samt företag och organisationer. 90 procent av afghanerna anger att korruption är ett problem i det dagliga livet. Men hindren för korruptionsbekämpning är många, eftersom den genomsyrar ministerier, rättsväsende, polis och administration på alla nivåer. För att få samhällstjänster utförda, liksom för vissa anställningar inom staten och den offentliga

sektorn krävs ofta mutor. Det har avslöjats att det förekommer påhittade skolor, lärare, soldater och poliser som får ut lön som hamnar i någons ficka. Försäljning av militär utrustning (bland annat till talibanerna) och bränsle på den privata marknaden förekommer också. Men myndigheterna har gjort en del för att minska korruptionen. Lärare som tidigare var tvungna att avstå en del av lönen för att få ut den från lokala utbildningsdepartement får numera sin lön via mobilen (så kallad M-Paisa) och elräkningar betalas nu via M-Paisa för att undvika att elverkets avläsare inte skriver ned elkonsumenterna och kräver mutor för en lägre elräkning. (Många mäktiga personer, liksom ministerier och statliga myndigheter, struntar i att betala sina elräkningar.) Korruption förekommer inte bara bland afghaner i landet. Mutor för att få kontrakt på transporter och försäljning av varor till de internationella (huvudsakligen amerikanska) styrkor har avslöjats vid flera tillfällen. Även biståndsorganisationer som Svenska Afghanistankommittén stöter på fall där korruption eller misstanke om korruption förekommer – något som ständigt bekämpas.

Statens finanser

Efter 2002 har den afghanska statsbudgeten till största del varit biståndsfinansierad. Finansministeriets budget för 2016 låg på 6,85 miljarder dollar (cirka 60 miljarder kronor), inklusive en utvecklingsbudget på cirka 2,3 miljarder dollar (drygt 22 miljarder kronor). Den ordinarie budgeten bekostar bland annat löner för statligt anställda och säkerhetsstyrkornas personal – cirka 350 000 militärer och poliser. Det afghanska finansministeriet räknar med att 50 procent av den totala budgeten och cirka 90 procent av utvecklingsbudgeten är biståndsfinansierad. Men hur mycket av utvecklingsbudgeten som kommer att användas är svårt att säga. Hittills har

den afghanska staten inte något år lyckats använda mer än 50 procent av utvecklingsbudgeten. Cirka en tredjedel av statens egna intäkter går till säkerhet.

Naturresurser

Afghanistan ruvar på stora naturtillgångar. Sett ur det perspektivet är det ett rikt land. Här finns bland annat stora mängder naturgas, olja, koppar och järnmalm. Men hittills ligger dessa rikedomar i huvudsak kvar under jord. När det i framtiden blir möjligt att börja utvinningen i större skala ser många det som en möjlighet att bygga upp landet genom de skatteintäkter och royalties staten kan få in från bolagen som utvinna tillgångarna. Det finns också stora förhoppningar om att det kommer att skapa mängder av arbetstillfällen. Men det kommer troligtvis att dröja innan landet kan dra nytta av sina naturtillgångar. Osäkerheten i samband med det pågående kriget medför stora problem för utvinning. Den korrumperade och svaga staten har dessutom dålig kontroll över de fyndigheter som lokala och regionala makt-havare, men även motståndsgupper, försöker berika sig på. Bristande infrastruktur är ett annat hinder för utvinning.

Det är i nuläget svårt att veta värdet på rikedomarna. Uppskattningar varierar från en biljon dollar, enligt amerikanska Geological Survey som kartlagt resurserna, till den afghanska statens uppskattning på cirka tre biljoner dollar. Men som så ofta annars när det gäller siffror och statistik i Afghanistan – det mesta är gissningar mellan tummen och pekfingeret.

De stora kontrakten om utvinning har hittills i huvudsak gått till kinesiska och indiska företag, men dessa har ännu inte inlett någon utvinning. Det största gruvkontraktet skrevs med det statliga kinesiska företaget Metallurgical Corporation of China (MCC) om utvinning av koppar i Aynak i Logarprovinsen. På grund av konflikten har utvinningen inte inletts, men kopparfyndigheterna tros vara en av världens största. Ett annat stort projekt som fortfarande inte sett någon aktivitet är en omfattande järnmalmsutvinning samt anläggandet av ett stålverk högt uppe i bergen i Hajigak på gränsen mellan provinserna i Bamiyan och Wardak väster om Kabul. Här finns beräkningar på att det finns 1,8 miljarder ton järnmalm, värt motsvarande cirka tio miljarder dollar. I framför allt norra Afghanistan finns stora tillgångar på naturgas, men även olja. Bland andra betydande naturtillgångar kan nämnas stora guldfyndigheter i provinsen Badakhshan och världens största litiumreserv i Ghazni. Litium används bland annat i läkemedel och mobiltelefonbatterier. Bland övriga naturtillgångar som upptäckts eller tros finnas kan nämnas kobolt, krom, uran, silver, magnesium, salt, kol, marmor, rubiner, smaragder, lapis lazuli, bly, zink, tenn, niobium och beryllium.

Industri och energi

Från 1930-talet och framåt har det byggts upp en del industri, men den har antingen lagts i ruiner under inbördeskriget på 1990-talet eller så är den nedsliten, omodern och i dåligt skick. Kvar finns några cement- och textilfabriker. Det finns också en del småindustrier i städerna, men de hämmas av den dåliga tillgången på elektricitet. Omkring 30 procent av befolkningen beräknas ha tillgång till nätbaserad el, men den är ojämnt fördelad. Det är inte ovanligt att folk använder dieseldrivna generatorer för att producera el. Vattenkraft är ett alternativ och det finns också kraftstationer framför allt

i provinserna Kabul och Helmand, men de producerar långt under behoven och är i stort behov av reparationer. En stor del av energibehovet importeras därför från grannländerna.

Jordbruk

Endast cirka tolv procent av Afghanistans yta är odlingsbar. Att det inte är mer beror på vattenbrist. En stor del av jordbruket (omkring 80 procent i norra Afghanistan) är regn-bevattnat. Det bevattnade jordbruket får till största delen sitt vatten från bevattningskanaler där smältvattnet från bergen på våren och försommaren leds från floder och åar i särskilda kanalsystem. Dessutom bevattnas en del av jordbruket i framför allt södra och norra Afghanistan med vatten som pumpas upp med dieselpumpar från brunnar. Även vatten från underjordiska bevattningskanaler, så kallade karez, bevattnar en del av jordbruket. Omkring en tredjedel av befolkningen har jordbruk som sin huvudsakliga inkomstkälla (omkring hälften av landsbygdsbefolkningen) och hälften av dessa beräknas enbart odla för egen konsumtion.

Den viktigaste grödan är vete. Därefter kommer ris, majs, lök och potatis. Andra jordbruksprodukter av betydelse är meloner, vindruvor och russin, nötter och frukt som granatäpplen, äpplen, plommon, citrusfrukter, aprikoser och mullbär. Djurhållningen – får, nötkreatur, getter och höns, utgör en viktig inkomst för många.

Opiumproduktion

Afghanistan är världens överlägset största producent av opium – råvaran för att framställa heroin. Ungefär 80-90 procent av allt opium i världen odlas i Afghanistan. Över hälften av opiumet skördades i södra Afghanistan. Mest i Helmandprovinsen där över hälften av landets opiumodlingar finns. År 2017 odlades opium i 24 av landets 34 provinser. Opium började odlas i större omfattning i Afghanistan på 1970-talet. Odlingarna ökade sedan under Sovjetockupationen på 1980-talet när fattigdomen växte. Opiumodling ger bönderna högre inkomster än andra grödor och skapar dessutom fler arbetstillfällen.

Opiumproduktionen har i perioder under de senaste 20 åren gått både upp och ned. Under andra hälften av 1990-talet beskyddade och beskattade talibanregimen opiumodlingen i Afghanistan. De sa sig inte kunna förbjuda odlingen på grund av den svåra ekonomiska situationen. Talibanerna ändrade sig dock år 2000 och uppmanade bönderna att minska odlingen med en tredjedel. Senare samma år förbjöds opiumodling helt. Odlandet upphörde därmed helt i de områden som talibanerna kontrollerade – på ett år minskade odlingen i hela landet med cirka 90 procent.

Efter den amerikanska invasionen och talibanregimens fall 2001 ökade dock opiumodlingen dramatiskt igen. Redan ett år efter invasionen var odlingen uppe i nästan samma höga nivå som före förbudet. Sedan dess har volymerna ökat stadigt varje år, med bara några få undantag. Hundratusentals fattiga jordbrukarfamiljer är helt eller delvis beroende av opiumodling för att försörja sig. Den afghanska regeringen har gjort flera försök att bekämpa opiumodlingen under åren, men försöken har antingen varit halvhjärtade, kortsiktiga eller både och. Förklaringen till det är delvis den utbredda korruptionen och att många högt uppsatta stats-tjänstemän är inblandade i narkotikahandeln. Dessutom

skulle många fattiga bönder vända sig mot regeringen om de fick sin skörd förstörd.

Opiatmissbruk var tidigare ovanligt i Afghanistan, men de senaste årtiondena har antalet opium- och heroinmissbrukare ökat kraftigt. Den första stora ökningen skedde när många afghaner flyttade tillbaka från grannländerna Iran och Pakistan i början av 2000-talet där de hade levt i exil. Över fem miljoner afghaner återvände, varav många hade börjat missbruka under sin tid i exil. Det är svårt att bli fri från sitt missbruk, då möjligheterna till rehabiliteringsvård fortfarande är små i Afghanistan.

Utrikeshandel

Afghanistans lagliga export 2014 var värd motsvarande knappt fem miljarder kronor, medan importen låg på motsvarande cirka 66,5 miljarder kronor – exklusive insmugglade varor. De viktigaste lagliga exportvarorna är frukt, grönsaker, samt torkad frukt, mattor, bomull och karakulskinn. De främsta importvarorna är livsmedel, petroleumprodukter, fordon, maskiner och textilier. Men uppskattningar tyder på att 15–20 procent av all handel i Afghanistan utgörs av smuggelgods. De största illegala exportprodukterna är opium och heroin. FN:s organ för bekämpning av droger och

kriminalitet, UNODC, uppskattar exportvärdet av afghanskt opium och heroin till Västeuropa och Balkan till 28 miljarder dollar (över 240 miljarder kronor).

Utländskt ekonomiskt stöd

Afghanistan har sedan 1880-talet varit beroende av utländskt stöd. Under 2000-talet ökade det utländska biståndet markant i samband med de internationella militära insatserna i landet, för att sedan minska igen efter 2012. Beroendet av stöd från utländska givare ser dock ut att fortsätta under överskådlig tid. Enligt Världsbanken är drygt 50 procent av de offentliga utgifterna i Afghanistan finansierade av bistånd (2017). På ett internationellt biståndsmöte i Bryssel 2016 utlovade det internationella samfundet ytterligare 15 miljarder dollar i bistånd de närmaste fyra åren. Sverige har åtagit sig att bidra med 8–8,5 miljarder kronor åren 2015–2024. Det internationella samfundet har förbundit sig att öka delen av biståndet som går via den afghanska staten och att 80 procent av det totala biståndet ska utformas inom ramarna för prioriteringarna i Afghanistans egen utvecklingsstrategi. Afghanistan har i sin tur lovat att förbättra sin offentliga förvaltning, stärka kvinnors rättigheter och minska korruptionen. Hur det blir med biståndslöftena i verkligheten är oklart, liksom den afghanska statens åtaganden. •

Klimat och miljö

Den största delen av landet har ett torrt, kontinentalt inlandsklimat med varma somrar och kalla vintrar. I delar av lågländerna, framför allt i södra och östra Afghanistan, kan sommartemperaturen bli upp till 50 grader, men stannar på omkring 20 grader på vintern. I bergsområdena kan vintertemperaturen gå ned till minus 25 grader. I de högre bergsområdena kan vintertemperaturen bli betydligt lägre än så. Delar av bergstrakterna får djup snö på vintern och många samhällen är helt isolerade från omvärlden i flera månader.

Det bevattnade jordbruket är till stor del beroende av att det kommer tillräckligt med snö i bergen som smälter på våren. Snösäsongen infaller från oktober till april, men varierar beroende på höjden över havet. I lågländerna faller regn framför allt på hösten och i början av året. Tillräckligt med regn vid rätt tid är en förutsättning för det regnbevattnade jordbruket som dominerar i norra Afghanistan.

Klimatförändringar och miljöproblem

Sedan 1990-talet har Afghanistan drabbats av återkommande torka i antingen hela eller delar av landet. På senare år har framför allt norra Afghanistan och områden i den västra delen av de centrala högländerna ofta drabbats av torka. Klimatforskare menar att de här förändringarna

är en del av de pågående, globala klimatförändringarna. Afghanistan är lika lite skyddat mot dem som andra länder. Glaciärerna som finns i bergskedjorna Hindukush och Pamir har till exempel minskat med 30 procent under det senaste halvsekle. Laviner, jordskred, översvämningar och torka är några av de miljöproblem som drabbar den fattiga afghanska landsbygden. Skogförstörelsen är också omfattande – trä används ofta som bränsle i kaminer, vilket är en av anledningarna till att barrskogarna i de östra delarna av landet minskat med hälften bara sedan 1978. När människor på grund av försvarade försörjningsmöjligheter och krig på landsbygden flyttat in till städerna, har sanitets- och miljöproblemen ökat enormt där. Bland annat har det uppstått gigantiska soptippar som när de placerats fel uppströms vid floder har lett till förorenat grundvatten och ökad infektionsspridning. •

Ett av de två så kallade segertornen i provinsen Ghazni. De är omkring 20 meter höga och uppfördes under åren 1099–1114 i det ghaznavidiska kungadömet.

Då och nu

Lär känna
Afghanistan

Under det senaste seklet har Afghanistan präglats av en dragkamp mellan modernitet och tradition. Och sedan 1979 har landet pågått av krig eller väpnad konflikt i olika former. Dragkampen mellan modernitet och tradition blev en direkt maktkamp under 1960- och 70-talen mellan å ena sidan Sovjetvänliga kommunistpartier som ville införa statssocialism enligt sovjetisk modell och grupper som såg det som ett hot mot islam och det traditionella stamsamhället. En kommunistisk statskupp 1978 och Sovjetunionens invasion kommande år ledde till motståndskrigföring, understött av USA. Sedan dess har Afghanistan präglats av konflikter, vilket innebär att en stor majoritet av landets befolkning inte känner till någon annan tillvaro än den präglad av osäkerhet och krig.

Efter att Sovjetunionen 1989 lämnade landet lyckades kommunistregimen klamra sig kvar i tre år. När stödet från Sovjetunionen upphörde efter imperiets upplösning vid årsskiftet 1991-92 föll den afghanska regimen samman på bara några månader, varpå gerillagrupper (mujahedin) tog kontrollen över olika delar av landet. Inbördeskrig och banditvälde följde. Som en motrörelse bildades talibanerna 1994. 1996 intog de Kabul och 1998 kontrollerade talibanerna så gott som hela landet. Efter att ha vägrat utlämna Usama bin Laden, som anklagades för att ligga bakom 11 september-attackerna i USA, störtades talibanregimen av en USA-ledd invasion med hjälp av de krigsherrar talibanerna jagat bort.

En provisorisk regering med internationellt stöd installerades i Kabul 2001 och den internationella fredsstyrkan Isaf (International Security Assistance Force) stationerades i landet för att militärt försvara regeringen och stötta uppbyggnaden. Efter ett drygt år ställdes styrkan under Natos kommando. 2004 hölls det första presidentvalet i Afghanistans historia. Året därefter det första parlamentsvalet sedan 1969. 2014, samma år som det senaste presidentvalet, var också året för tillbakadragandet av merparten av de internationella styrkorna från Afghanistan. Isaf ersattes av den betydligt mindre styrkan Resolute Support Mission. Hösten 2019 planeras presidentval igen och en trevande fredsprocess där talibanerna är en part har inletts.

I flera avseenden genomgick Afghanistan en positiv omvandling åren efter talibanregimens fall. Landet hade under flera år i rad en snabb ekonomisk tillväxt och utbildningsväsendet och hälsosektorn byggdes ut kraftigt. Men trots att de USA-ledda styrkorna fört en intensiv kamp mot väpnade motståndsgupper och Isaf utökade sitt arbete samtidigt som stora biståndssatsningar från det internationella samfundet har genomförts, har fred inte uppnåtts. Tvärtom har talibanerna ökat trycket på centralregeringen under senare år med allt fler attacker mot framförallt militära men även civila mål med fler skadade och döda. Några mindre grupper har sedan 2015 deklarerat sin trohet till den så kallade Islamiska staten (IS) som i Afghanistan kallas sig Islamiska Staten i Khorasanprovinsen (ISKP). Men gruppen har tryckts tillbaka i strider med talibaner, afghanska regeringsstyrkor och utländska stridskrafter.

Afghanistans historia präglas av landets geografiska läge – det har varit ett genomgångsland för inkräktande arméer och ofta klämts mellan mäktiga grannar. Men den oländiga terrängen har bidragit till att afghaner lyckats hålla stånd

mot invasionsvägar, liksom mot olika härskares försök att från huvudstaden Kabul utsträcka centralmakten till landsbygdens självständiga lokalsamhällen.

Äldre historia

Alexander den store inlemmade på 300-talet före vår tideräkning det som idag utgör Afghanistan i sitt persiska välde. Då var området i huvudsak buddhistiskt. Buddhismen hade en storhetstid här under flera hundra år. Ett ökat arabiskt inflytande ledde till Afghanistans islamisering på 600-talet – en process som pågick fram till slutet av 800-talet. Under 1200- och 1300-talen drabbades landet av mongoliska invasionsvägar, först under Djingis Khans och sedan under Timur Lenks ledning. Med Kabul som utgångspunkt grundade deras efterföljare Babur under 1500-talet det mäktiga Mogulriket på den indiska subkontinenten. Den persiske härskaren Nader drev dock bort mongolerna från Afghanistan 1739. Befälhavaren för Naders afghanska livvakt, Ahmad Shah Durrani, grundade 1747 Afghanistans kungliga Durrani-dynasti, som satt vid makten ända fram till 1978. Det nybildade riket sönderföll snabbt, men Ahmad Shah Durrani räknas som den afghanska nationens grundare.

Ryssland och Storbritannien – kolonialhistoria

Under 1800-talet kom Afghanistan att klämmas mellan sina två mäktiga grannar – det expanderande Ryssland i norr och brittiska Indien i sydost. Kampen dem emellan brukar kallas ”The Great Game”. Två gånger, 1838 och 1878 försökte Storbritannien uppnå dominans över Afghanistan. Men de brittiska styrkorna slogs tillbaka av de afghanska klankrigarna. Mellan det första och det andra så kallade anglo-afghanska kriget lyckades kung Dost Mohammad i stor utsträckning ena landet. Hans arbete togs över av Abdur Rahman Khan, ibland hänvisad till som ”järn-emiren”, under 1800-talets två sista decennier. Efter det andra anglo-afghanska kriget beslutade sig briter för att ändra sin taktik. Planerna på att erövra Afghanistan övergavs och ersattes istället av ett stöd till den afghanske härskaren med syfte att han skulle upprätta kontroll över landet som därmed skulle bli en buffertzona mot Ryssland. Abdur Rahman levde under en period av sitt liv i Turkmenistan – här hade han sett de muslimska folken duka under för det expanderande Ryssland. De iakttagelser han då gjorde här kom att ligga till grund för en skicklig utrikespolitik som byggde på en balans mellan brittiska och ryska intressen i Afghanistan under den här tiden. Under denna

tid fastställdes också landets gränser mot det ryska och det brittiska imperiet, bland annat den så kallade Durandlinjen mellan Afghanistan och brittiska Indien.

1900-talets första hälft

Under 1920-talet bedrev kung Amanullah Khan en reformpolitik med syfte att modernisera stat och samhälle, till stor del inspirerad av Kemal Atatürks Turkiet. Bland annat påbjöds västerländsk klädsel i Kabul och nya skatter ålades bönderna i syfte att finansiera moderniseringspolitiken. Dessa skatter kom att bli en del av det missnöje som började sprida sig och som så småningom ledde till att kungen störtades 1929. En tid av oreda och inre motsättningar följde. När Pakistan blev självständigt 1947 gjorde Afghanistan anspråk på de pakistanska områden där den pashtunska befolkningen bor. Durandlinjen hade kluvits det etniskt homogena område som befolkas av pashtunerna i en afghansk och en brittisk (pakistansk) del. De afghanska kraven ledde till ett spänt förhållande mellan de båda länderna. Pakistan stängde sin gräns mot Afghanistan, vilket ledde till Afghanistans närmast totala isolering under flera år. Till denna dag har ingen afghansk regering erkänt Durandlinjen som officiell landgräns.

Zahir Shah blev kung 1933. År 1953 gjorde han sin kusin Daud till premiärminister. Daud vände sig i mitten av 1950-talet till USA med en vädjan om utvecklingshjälp. Något som inte hörsammades, varpå det istället blev Sovjetunionen som tillmötesgick den afghanska vädjan om civilt och militärt stöd. Därmed hade en viktig princip i den afghanska utrikespolitiken, neutralitet och balans mellan stormakterna, rubbats och grunden lagts till ett växande sovjetiskt inflytande. Tusentals unga officerare utbildades i Sovjetunionen – många av dem kom senare att spela en avgörande roll i statskupperna 1973 och 1978.

1963 tvingade kungen den auktoritära Daud att avgå och följande år antogs en liberal författning. Politiska grupperingar började växa fram, bland dem kommunistpartiet PDPA (People's Democratic Party of Afghanistan). Men på grund av kungens motstånd stannade de demokratiska reformerna i stor utsträckning på pappret. Det ledde till en tilltagande social oro under slutet av 1960-talet. Kritiken mot myndigheterna ökade. Statens oförmåga att hantera en svår torka under det tidiga 1970-talet gjorde inte saken bättre. Det utbredda missnöjet ledde till att Daud 1973 avsatte kungen och utropade sig själv till president. Men Daud kom så småningom i konflikt med de unga officerare som fört honom till makten. En militärkupp, den så kallade Saur-revolutionen, genomfördes i april av PDPA:s officerare, varvid Daud och stora delar av hans släkt mördades. Kommunistregimen inledde sin regim med massarresteringar och massavrättningar av verkliga och inbillade motståndare. Enbart i Kabul avrättades enligt regimen 12 500 personer under de första 16 månaderna efter kuppen.

Den nya kommunistiska regimen präglades redan från början av stark splittring mellan två fraktioner, khalq och parcham. Ett nybildat revolutionsråd, under ledning av Nur Mohammad Taraki, lade fram en femårsplan där Afghanistan skulle få ett statssocialistiskt system av sovjetisk typ. Alla partier utom PDPA förbjöds och en jordreform proklamerades. Planen sattes i verket med våld av unga kadrer som anlände till byarna följda av militära enheter. Den nya politiken upplevdes av befolkningen på landsbygden, där cirka

80 procent bodde, som ett hot mot lokalsamhällena och som ytterligare ett försök av centralmakten att kuva den oberoende landsbygden. Inom några månaders lopp hade uppror utbrutit i flera av landets provinser.

Den sovjetiska invasionen

Regimen i Kabul blev allt mer beroende av de sovjetiska rådgivarna under åren som följde och olika grupperingar inom landet fortsatte att kämpa om makten. Grundkonflikten stod mellan å ena sidan Sovjetvänliga kommunister och å den andra traditionella och nationella samt islamistiska och anti-kommunistiska grupperingar. Utvecklingen följdes noggrant från Moskva. I september 1979 störtades Taraki av sin rival Hafizullah Amin, vilket direkt ledde till att Sovjetunionens invasion av Afghanistan i december samma år. De sovjetiska trupperna dödade Amin och insatte Babrak Karmal på presidentposten. Den sovjetiska ockupationen möttes av stort motstånd och bekämpades av mujahedingerillan, stödda av USA. Babrak Karmal ersattes 1986 av chefen för KHAD, (säkerhetspolisen) Mohammad Najibullah. Trycket från mujahedin tvingade dock fram en förhandlingsvillig attityd hos den sovjetstötta regimen och hos det nya ledarskapet i Sovjetunionen – stormakten som vid det här laget hade börjat knaka i fogarna. Efter att ha slutit avtal i FN:s regi med Pakistan och USA om trupptillbakadragande påbörjade Sovjetunionen 1988 sin hemtagning av trupper, vilket slutfördes 1989.

Inbördeskrig och talibaner

Den afghanska regimen fortsatte att erhålla ett massivt ekonomiskt stöd från Sovjetunionen, vilket innebar att den kunde fortsätta kriget mot mujahedin fram till 1992. Stödet fortsatte att utbetalas ända fram till Sovjetunionens kollaps. När stödet plötsligt uteblev föll Kabulregimen snart. Den nya islamiska ledningen präglades av starka etniska och ideologiska motsättningar. Inbördeskrig utbröt och koncentrerades nu till den tidigare skonade huvudstaden Kabul. I avsaknad av en fungerande centralmakt föll landet sönder och lokala krafter tog över provinserna. På många håll bredde ett rent banditvälde ut sig. Hösten 1994 trädde en ny militär kraft in på den politiska arenan, den ortodoxt islamiska talibanrörelsen.

Befolkningens krigströtthet och avsky för de milisgrupper som på många håll tagit makten gynnade talibanerna som snabbt kunde ta kontroll över södra Afghanistan. Men efter talibanernas erövring av Kabul i september 1996 blottades den etniska polariseringen av landet. Mot talibanerna stod en allians av tadjiker, uzbekar och hazarer. Talibanernas framryckning genom Afghanistans norra och centrala delar sommaren 1998 åtföljdes av rapporter om massakrer. Afghanistan blev under talibanerna internationellt isolerat. 1997 utropade talibanerna Afghanistan som det Islamiska emiratet Afghanistan. Men talibanernas regering erkändes inte av FN, främst på grund av diskrimineringen av kvinnor och regimen stöd till terrorister. FN erkände fortfarande Islamiska staten Afghanistan under dess president Burhanuddin Rabbani, som flydde från Kabul 1996. En tredje faktor som bidrog till isoleringen var den kraftiga ökningen av opium i Afghanistan fram till 1999. Från 1998 befann sig talibanregimen på kollisionskurs med västvärlden efter sprängattentat mot USA:s ambassader i Kenya och Tanzania. Usama bin Ladin, som var misstänkt för terrorism och som sedan flera år befann sig i Afghanistan,

utpekades av USA som ansvarig för attentaten och hans militära anläggningar i östra Afghanistan beskötts med robotar. USA avbröt 1999 handeln med Afghanistan sedan talibanerna vägrat att utlämna Usama bin Ladin. I november samma år införde FN ekonomiska sanktioner mot talibanerna.

11 september och USA:s invasion

Talibanernas oförmåga att lindra nöden för de miljoner afghaner som från 1999 drabbats av långvarig torka bidrog till att underminera regimen ställning. Sedan talibanledningen åter vägrat att utlämna Usama bin Ladin efter terrorattentaten i New York och Washington den 11 september 2001, inledde USA i oktober 2001 bombningar i syfte att oskadliggöra bin Ladin och hans nätverk. USA inledde också ett militärt samarbete med den afghanska väpnade oppositionen, den så kallade Norra Alliansen, som sedan 1998 behärskade delar av nordöstra Afghanistan. Några veckor höll talibanarmén stånd mot övermakten, men under ett par få dagar i november föll talibanväldet samman i större delen av landet. I början av december 2001 kapitulerade talibanerna även från sitt starkaste fäste, staden Kandahar i söder. Regimens snabba sammanbrott var delvis en följd av det lösa nätverk som talibanväldet var byggt på. I motgångens stund bröt många provinsiella krigsherrar samarbetet med talibanledningen, andra lade helt enkelt ned sina vapen.

Efter talibanregimen

När talibanregimen störtades 2001 samlades delegater från de flesta afghanska etniska och politiska grupperna till en konferens i tyska Bonn för att staka ut Afghanistans framtid. Bland deltagarna fanns även företrädare för exkungen Zahir Shah, som hade levit i landsflykt i Italien sedan han avsattes 1973. En provisorisk administration, ledd av den pashtunske klanledaren Hamid Karzai, tillsattes för att styra Afghanistan under sex månader. I bergsområden i landets östra delar fortsatte USA-ledda trupper att bekämpa mindre grupper av taliban- och al-Qaida-soldater, medan en internationell FN-styrka kallad International Security Assistance Force (Isaf) stationerades i Kabul för att skydda den nya administrationen. År 2002 genomfördes indirekta val i Afghanistans samtliga distrikt av delegater till den traditionella rådsförsamlingen, loya jirga, som utsågs en interimregering och en kommission som skulle skriva en ny författning.

Trots internationellt stöd hade den provisoriska regeringen svårt att befästa sin auktoritet i landet. Många provinser dominerades av milisledare som hade byggt upp en stark ställning under krigsåren och som i ytterst begränsad omfattning tog order från Kabul. En avgörande faktor var att USA lärer sig med krigsherrar och före detta kommandanter som hade sin egen makt och berikande som främsta prioritet. Det kom att bli början på det maktmissbruk och den korruption som sedan tog överhanden och som i sin tur beredde väg för talibanernas återkomst.

Under 2002 skakades regimen av flera mord på högt uppsatta politiska ledare och ett mordförsök på president Karzai. En ny loya jirga samlades 2003 för att anta en ny författning, som gav landet ett starkt presidentämbete. Efter hård debatt fastslogs också bland annat att kvinnor och män har lika rättigheter. Efter flera månaders FN-stött arbete med väljarregistrering i hela landet genomfördes 2004 presidentval, där

Hamid Karzai fick cirka 55 procent av rösterna redan i första omgången, trots 17 motkandidater. År 2005 fullbordades den demokratiska omvandlingen av Afghanistan genom val till ett nytt parlament och provinsförsamlingar.

I flera avseenden har Afghanistan genomgått en mycket positiv omvandling under åren efter talibanregimens fall. Landet hade under en rad år en snabb ekonomisk tillväxt och utbildningsväsendet byggdes ut kraftigt. Men trots att de USA-ledda styrkorna fört en intensiv kamp mot väpnade motståndsgupper och Isaf utvidgats över landet har fred inte uppnåtts. Tvärtom har talibanerna istället ökat trycket på centralregeringen under senare år, med allt fler attacker mot både militära och civila mål och allt fler skadade och döda. Idag har talibanerna kontroll över en rad provinser i landet. En omfattande och stadigt ökande opiumproduktion ses också som ett allvarligt hot mot landets stabilitet.

Valet 2014 och Isaf-styrkornas tillbakadragande

2014 ses som ett viktigt år i Afghanistans moderna historia. Det året hölls presidentval. Men 2014 var också året då de internationella, Nato-ledda Isaf-styrkorna skulle dras tillbaka och Afghanistan huvudsakligen klara sitt eget inre försvar. Året har kallats "the year of transition" – ett övergångsår till att militärt i huvudsak stå på egna ben. Valdeltagandet var emellertid lågt (34 procent i den första omgången och 39 procent i den andra), men förhoppningarna var stora. Talibanerna, som motsatt sig valprocessen, som man såg som västerländsk och USA-styrd, intensifierade sina attacker runt om i landet vilket ledde till många dödade och skadade, såväl militär och polis som civila. Efter en andra omgång i juni 2014 mellan huvudkandidaterna till presidentämbetet, Ashraf Ghani och Abdullah Abdullah, framstod Ghani som vinnare. Men Abdullah accepterade inte resultatet utan menade att det förekommit valfusk och under flera månader kom processen inte framåt. Inte förrän efter medling av USA:s utrikesminister John Kerry kunde man enas om en maktodelningslösning, där Ghani i september utsågs till president och Abdullah till Chief Executive Officer (en slags premiärminister). Under halvåret som följde hade också Ghani stora svårigheter att få ihop en regering som parlamentet kunde godkänna. Det ökade våldet i Afghanistan från oppositionella grupperingar, talibaner och andra ledde också till att USA under president Obama ändrade den ursprungliga planen att dra tillbaka merparten av sina styrkor i landet och valde att behålla betydligt fler amerikanska soldater än vad som först var tänkt.

Afghanska flyktingströmmar 2015-16

Den starka oron, den ökade osäkerheten och de svikna förväntningarna efter presidentvalet bland afghanerna efter 2014 ledde till att ett många valde att lämna landet 2015. Många till Europa, men många också till grannländerna och inom landet. Under 2016 har bland annat grannlandet Pakistan skärpt sina regler för afghanska flyktingar, något Iran successivt gjort under tidigare år. I Europa har flera länder, bland annat Sverige, upprättat återvändaravtal med Afghanistan. Dessa faktorer har lett till att ett stort antal afghaner mer eller mindre tvingats tillbaka till ett land där försörjningsmöjligheterna är små. Det skapar en situation som många bedömare menar påverkar landets stabilitet negativt. Läs mer om detta i avsnittet "Afghaner på flykt". •

Kakass vårdcentral längs vägen mellan Kabul och Jalalabad. Sheringul undersöker lille Nazdana som sitter i mamma Zahras knä. Shiringul har jobbat som barnmorska i 17 år. Utöver att ge kvalificerad vård ser hon det även som sin uppgift att föra över kunskap till kvinnor som i sin tur kan sprida den vidare i sina hembyar. Hon ser också att hennes arbete bidrar till en ökad förståelse och samförstånd mellan män och kvinnor. Shiringul har själv fem barn – tre döttrar och två pojkar.

FOTO | MALIN HOELSTAD

Lär känna
Afghanistan

Vad gör Svenska Afghanstankommittén?

Svenska Afghanstankommittén (SAK) är en medlemsbaserad bistånds- och solidaritetsorganisation som arbetar rättighetsbaserat.

SAK arbetar med förändring i ett av världens farligaste länder. Verksamheten är till för de allra mest utsatta grupperna. Därför bedrivs arbetet på den fattiga afghanska landsbygden och med särskild inriktning för kvinnor, barn, människor med funktionsnedsättning och internflyktingar. Arbetet bedrivs alltid i ett nära samarbete med lokalbefolkningen.

I Afghanistan arbetar vi med sjuk- och hälsovård, utbildning, rehabilitering av personer med funktionsnedsättningar samt försörjning och inflytande. Övergripande är arbetet

med mänskliga rättigheter. SAK har över 6 000 anställda, av dem är över 99 procent afghaner.

Organisationen finansieras bland annat av Sida, EU, Världsbanken samt uppåt tiotusentals privatpersoner och grundades 1980 som en reaktion mot Sovjetunionens invasion av Afghanistan. Det är snart 40 år sedan.

SAK är ansluten till Svensk insamlingskontroll, som regelbundet granskar verksamheten och kontrollerar att vi använder pengarna på rätt sätt. Detta innebär också att vi har ett 90-konto; en garanti för dig som givare att pengarna används på ett riktigt sätt, samt att kostnaderna för insamling och administration inte överstiger 25 procent. •

Lästips

Lär känna
Afghanistan

Listan nedan gör inte anspråk på att vara heltäckande, utan refererar till enskilda rapporter, böcker samt webbplatser som kan ge fördjupade kunskaper om Afghanistan ur olika perspektiv.

Rapporter

- "Why do children undertake the unaccompanied journey?" Rapport som undersöker motiven för afghanska familjer att låta minderåriga familjemedlemmar söka sig till Europa. UNCHR, december 2014.
- "A Survey of the Afghan People". Årlig, stor enkät, undersökning i den afghanska befolkningen som görs årligen. The Asia Foundation.
- "Afghanistan Flash Appeal 2016 – one million people on the move". Unocha, 2016.
- "Afghanistan – protection of civilians in armed conflict". Årsrapport 2016. Statistik och analyser av den väpnade konflikten i Afghanistan. Unama, 2017.
- "Missing the target – a report on the Swedish commitment to women, peace and security in Afghanistan". Kvinna till kvinna, Operation 1325 och Svenska Afghanistankommittén, 2012.
- "Behind closed doors – the risk of denying women a voice in determining Afghanistan's future. Oxfam, 2014.
- "Climate Change and Governance in Afghanistan". Unep, 2015.
- "Afghanistan Opium Survey 2016 – cultivation and production". UNODC, 2016. "Between
- Rhetoric and Reality – the ongoing struggle to access healthcare in Afghanistan". Läkare utan gränser, 2014.

Relevanta organisationer och webbplatser

- Svenska Afghanistankommittén. Här finns information om verksamheten och landet – verksamhetsberättelser, artiklar, Afghanistan-nytt, www.sak.se
- Afghanistan Analysts Network: oberoende nätverk av Afghanistanbaserade forskare och analytiker: www.afghanistananalysts.org
- The Asia Foundation www.asiafoundation.org
- Röda Korset. Har verksamhet i Afghanistan och samarbetar med Svenska Afghanistankommittén för att sjukvårdsinrättningar, vårdpersonal och patienter ska skyddas vid väpnad konflikt. www.redcross.se
- Läkare utan gränser. Driver sjukhus i Afghanistan och samarbetar med Svenska Afghanistankommittén för att sjukvårdsinrättningar, vårdpersonal och patienter ska skyddas vid väpnad konflikt. www.lakareutangranser.se
- Unama (United Nations Assistance Mission in Afghanistan) skapades genom en resolution i FNs säkerhetsråd 2002 och har som mandat att koordinera internationella insatser i Afghanistan.
- Population Movement Bulletin" varje månad. Producerar varje år en rapport över säkerhetsläget i Afghanistan med statistik över skadade och dödade till följd av väpnad konflikt. www.unama.unmissions.org
- Unocha (United Nations Office for Coordination of Human Affairs) koordinerar insatser vid humanitära katastrofer. Rapporterar t ex om flyktingsituationen i Afghanistan och ger ut täta humanitära rapporter i sin "Afghanistan Humanitarian Bulletin Issue" www.uno-cha.org FN:s flyktigorgan UNHCR (United Nations
- UNDP (United Nations Development Program): www.undp.org
- Human Development Reports. www.hdr.undp.org, som upprättar HDI-index. Hör till FNs utvecklingsprogram UNDP
- FN:s världshälsoorganisation WHO. Landanalyser och statistik utifrån hälsoindikatorer för alla FNs medlemsstater: www.who.org
- Transparency International – gör årliga korruptionsindex för världens länder: www.transparency.org
- Asian Development Bank, Världsbankens regionala organ. Ekonomiska analyser av och infrastrukturstöd i Afghanistan: www.adb.org
- FN:s organ för bekämpning av droger och organiserad brottslighet UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime), bland annat bevakas opiumproduktionen i Afghanistan: www.unodc.org
- FN:s klimatorgan Unep (United Nations Environment Program), rapporter och analyser av klimatsituationen och insatser i Afghanistan: www.unep.org

Faktaböcker

- "Förstå Afghanistan". Red. Markus Håkansson. Svenska Afghanistankommittén, 2018. En antologi som ger historiska, ekonomiska, politiska, kulturella med flera perspektiv på Afghanistan.
- "Vägen mot kaos". Ahmed Rashid. Svenska Afghanistankommittén, 2008.
- "Talibanerna – de militanta islamistiska krafterna i Afghanistan och världen". Ahmed Rashid. Svenska Afghanistankommittén, 2010.
- "Afghanistan över en kopp te". Krönikesamling av Nancy Dupree. Svenska Afghanistankommittén, 2007.

Några skönlitterära skildringar

- "Flyga drake" (2003), Tusen strålande solar (2007) och Och bergen svarade (2013). Av Khalid Hosseini. Olika förlag, olika utgåvor.
- "Tålmodets sten". Av Atiq Rahimi. Leopard förlag, 2010.
- "The widow's husband." Av Tamin Ansary. Vox Novus, 2009.
- "Load poems like guns: Women's poetry from Herat, Afghanistan". Dikter av Nadia Anjuman och sju andra afghanska kvinnor. Amazon, 2015.

Svenska
Afghanistankommittén

SVENSK
INSAMLINGS
KONTROLL

654 kronor kostar det för ett barn att gå i skola i ett år. | Swisha ditt stöd till 9007808.

Förändring i ett av världens farligaste länder!

FOTO | CHRISTOFFER HJALMARSSON